

José Martínez Gázquez

The *Extracta ex Alcorano* and Giacomo della Marca’s Glosses in MS Falconara 3

Abstract: Giacomo della Marca had in his personal library several volumes of the Koran and a large copy of “extracta” from the Koran that he read and used for preaching, as recorded in his *Sermones Dominicales*. In this copy of “extracta” he wrote his glosses expressing his reactions to the reading of the Qur’anic text and his attitude towards the person and doctrine of Muhammad.¹

1 Introduction

Studies on the circulation and use of the first Latin translation of the Qur'an (Robert of Ketton's *Alcoranus latinus*, commissioned by Peter the Venerable, abbot of Cluny, and completed in 1142–1143 at an unknown location somewhere in the Ebro River valley) focus on the twenty-five known extant manuscripts held at different libraries. The most important and oldest of these is MS 1162 at the Bibliothèque de l'Arsenal in Paris. Another important focus has been the corpus of glosses, their transmission in the successive copies of the manuscript, and the role that these glosses may have had in how Christian readers understood Islam.

The present study widens the analysis to include manuscripts that contain *Extracta ex Alcorano*, which were likely used in different ways by Christian readers, but especially for preaching. One such manuscript is MS 979 at Yale's Beinecke Library, an important example of this kind of dissemination, as has been shown by Fernando González Muñoz.²

MS Falconara 3 (F. 3), *Extracta ex Alcorano ad confutationem sarracenorum*, folios 51v–62v, provides another example of passages from the Qur'an that

1 This study was undertaken as part of projects PGC2018-093472-B-C31 (Spanish Ministry of Science, Innovation, and Universities) and 2017 SGR 1787, directed by Cándida Ferrero Hernández. Many thanks to Fernando González Muñoz for his careful and thoughtful reading of an earlier draft of this paper and for his suggestions which helped enrich it.

2 Fernando González Muñoz, “Latin Texts on Islam in a Manuscript at Yale University,” in *Propaganda and (Un)covered Identities in Treatises and Sermons: Christians, Jews, and Muslims in the Premodern Mediterranean*, eds. Cándida Ferrero Hernández – Linda G. Jones (Bellaterra: UAB, 2020), 23–41.

were copied for use by Christian preachers. This is a copy that Giacomo della Marca had at his disposal as he prepared the sermons he delivered to Christians throughout Italy and also for his missionizing to Muslims in the Balkans, where he was a papal envoy.³ R. Avesani highlights this work by Giacomo della Marca, noting that he chose for his sermons “autori che direttamente o indirettamente, fornendo esempi o proponendo riflessioni etiche, giovino alla predicazione.”⁴

Giacomo della Marca was born in 1391 and died in 1476, and thus his life spanned the late fourteenth century and most of the fifteenth. It is known that he was extremely learned in the classics and jurisprudence and that he applied this learning to his religious and pastoral zeal. This can be seen in his library and in his eagerness to create a large library in the monastery that had just been established in Monteprandone.

Equally important was his concern with the religious and ecclesiastical issues of his day, a historical period characterized by difficult relations with the Islamic world that culminated with the fall of Constantinople to the Turks in 1453. He was thus versed in the thinking of the leading figures at the Council of Basel, Juan de Segovia (1395–1458), Nicholas of Cusa (1401–1464) and Aeneas Silvius Piccolomini, later Pope Pius II (1405–1464), three giants of his time⁵ who shared an interest in the study of the Qur'an, a desire to better understand Muhammad and Islamic doctrine, and concern about relations with the Muslims – all things that we find in anti-Islamic polemics in the West during the fifteenth century.

Giacomo della Marca was unique in that he had been in direct contact with Muslims and with Islam during his missionary and pastoral activities in the Balkans and Hungary.⁶ Callixtus III (1455–1458) charged him – along with Saint Bernardino of Siena (1380–1444) and Saint John of Capistrano (1386–1456), impor-

³ He was sent on several journeys through the countries of eastern Europe by Pope Eugene IV and later Callixtus III. The latter again sent him in 1457 to Hungary to preach the Crusade among the Turks. Cfr. Fulvia Serpico (2007), “L’Oriente’ nei codici di San Giacomo della Marca,” in *San Giacomo della Marca e l’altra Europa, Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale* (secc. XIII–XV), ed. Fulvia Serpico (Firenze: SISMEL, 2007), 135–141.

⁴ Rino Avesani, “Cultura e istanze pastorali nella Biblioteca di San Giacomo della Marca,” in *San Giacomo della Marca nell’Europa del ‘400. Atti del Convegno Internazionale di studi Monteprandone, 7–10 settembre 1994*, ed. Silvano Braci (Padova: Centro Studi Antoniani, 1997), 391–405.

⁵ Thomas E. Burman, *Reading the Qur'an in Latin Christendom, 1140–1560* (Philadelphia: U. Pennsylvania, 1997), 179, calls them “titans of the age”. Adriano Gattucci (1996) “Papa Piccolomini e il ‘dotto’ frate Giacomo della Marca,” in *Studi latini in ricordo di Rita Cappelletto*, ed. Settimio Lanciotti et al. (Urbino: Quattro venti, 1996), 207–241.

⁶ György Galamb, “In ultimis christianorum finibus. Due osservanti italiani nell’Europa Centrale e nell’area balcanica,” in *San Giacomo della Marca e l’altra Europa, Crociata, martirio e predi-*

tant Franciscan preachers of his day – to preach the crusade, and he took part in numerous campaigns as an itinerant preacher.⁷ Hence, we can see in the books that are present in his library his interest in learning about the *Alcoranus Latinus*.

2 Giacomo della Marca and the *Alcoranus* in his Library

Regarding Giacomo della Marca's knowledge of the *Alcoranus Latinus*, the manuscripts in his library testify to the fact that he was familiar with the first of the two Latin versions of the Qur'an translated in Spain – namely, Robert of Ketton's 1143 version. This is verified by looking at his catalogues, which only mention this first translation by Robert of Ketton. Juan de Segovia, Nicholas of Cusa, Pius II, and other churchmen at the Council of Basel were likewise aware of and studied this version.

The inventory of the contents of Giacomo della Marca's Library mentions the existence of a copy of Ketton's Latin translation of Qur'an, at Tabula I, number 144, where it is given the title *Alcoranus*. This title also appears as number 12 in Tabula II of Cod. 46bis in the Biblioteca comunale di Monteprandone. It is possible that Giacomo della Marca read the text directly,⁸ though we only have a record of his partial reading of excerpts from the Qur'an in various other manuscripts in his library. These manuscripts have autograph glosses that quote numerous excerpts from the *Alcoranus Latinus* that were written presumably in order to be used in his preaching and in interreligious debates. Luigi Pellegrini stresses how valuable these commentaries by Giacomo della Marca are: "This critical commentary sheds light on his perception of the 'infidel,' whom he had had occasion to cross paths with and fight against during his travels through Central-Eastern Europe, a region he visited repeatedly and was thoroughly familiar with."⁹ Saturnino Loggi¹⁰ also

cazione nel Mediterraneo Orientale (secc. XIII–XV), ed. Fulvia Serpico (Firenze: SISMEL, 2007), 11–28 (27).

⁷ See note 2.

⁸ Dyonisius Lasić, "Le *Tabulae librorum* della libreria di S. Giacomo della Marca," in *Picenum Seraphicum* VIII (1971), 13–41, indicates p. 32 Tabula I 144] Alcorano Mahometh; p. 34 Tabula II 12] Alcoranus; p. 35 Tabula prima; p. 39 N. 54 Alcorano Maumeth (V. N. 12 Tab. III); p. 50 Tabula terza; p. 52 N. 12 – Alcoranus. (V. N. 54 Tab. I dove viene aggiunto: Maumeth).

⁹ Luigi Pellegrini, "Conclusioni," in *San Giacomo della Marca e l'altra Europa*, 270.

¹⁰ "Numerosissime sono le postille esplicative marginali e interlineari, i commenti, spesso di mano del Santo, che non mancava di annotare la provenienza del codice, il nome dell' eventuale donatore, la dichiarazione di appartenenza e di possesso, il costo, la data di prestito e di restituzione, il luogo di destinazione "Loci Sancte Marie Gratiarum montis Prandoni Ordinis

points out the huge number of annotations in the manuscripts in Giacomo della Marca's Library, frequently in his own hand, containing all kinds of details that reflect his point of view as a reader and his reaction to Islamic doctrine and the figure of Muhammad.

3 Codices of Giacomo della Marca with Islamic texts

The extant codices from Giacomo della Marca's library with autograph annotations¹¹ relating to the Islamic world are the following:

- Cod. Falconara. 3 (F. 3). *Extracta ex Alcorano ad confutationem sarracenorum* fols. 51v-62v, This codex presents *Extracta ex Alcorano ad confutationem sarracenorum* on topics that were of interest to the compiler. He identifies each excerpt's corresponding sura and inserts commentaries to facilitate reading. Interspersed among these *Extracta ex Alcorano* are various passages from minor works in the *Corpus Islamolatinum*, the *Doctrina Mahumet*, the *Chronica Mendoza* and the book *De generatione Mahumeth*.
- Cod. Monteprandone 46 (M. 46) *Sermones predicabiles beati Iacobi* (autograph) fols. 323v-325v, Codex M. 46 contains autograph texts by Giacomo della Marca to be used in his sermons. On folios 323v-324r we see that he uses a brief compilation of *Extracta de Alcorano Maccometti – Congregatio preceptorum*, where we find the main points of contention in the Christian polemic against Islam.
- Cod. Monteprandone 60 (M. 60) *Varia et diversa et sermones predicabiles beati Iacobi* (autograph) fols. 225r-22r
- Cod. Vat- Lat. 7780 G. della M. *Alcorano Mahometh* fols. 187r-188r.

The last two manuscripts in this list present excerpts from the *Alcoranus* that coincide with Robert of Ketton's translation, although they are not verbatim excerpts but rather adaptations closer to maxims and conceptual statements.

Minorum”, raramente l'autore, gli errori di cartulazione e quant' altro ritenesse importante”, Saturnino Loggi, *I Codici della Libreria di S. Giacomo della Marca nel Museo Civico di Monteprandone* (Regione Marche: Comune di Monteprandone, 2000), 7-10.

¹¹ Fulvia Serpico, “L'Oriente nei codici di San Giacomo della Marca,” 136, analyzes the autograph texts through the lens of Giacomo della Marca's activities in the Orient.

Folios 187v and 188r of the autograph manuscript M. 60 and folios 349r-352v of *Vat. Lat.* 7780 present the same texts excerpted from the Qur'an, though the texts do not match each other exactly and they are presented in a different order in each of the manuscripts.

4 Codex Falconara 3 (F. 3) *Extracta ex Alcorano ad confutationem Sarracenorum*

This manuscript contains the longest text read and annotated by Giacomo della Marca. The contents of folios 51r-62v, which L. Pellegrini characterizes as “commento critico al Corano in dodici pagine inedite degli autografi conservati a Monteprandone”,¹² is made up almost entirely of the group of the *Extracta ex Alcorano ad confutationem sarracenorum*. Interspersed among these *Extracta ex Alcorano*, the compiler introduced various passages from minor works in the *Corpus Islamolatinum*.

4.1 Giacomo della Marca's glosses in the *Extracta*

The manuscript has abundant marginal glosses between folios 51r and 54v in which Giacomo della Marca reacts to the excerpts with commentaries and references to topics that he considers important. After 54v and up to the end of the manuscript, on folio 62v, the glosses are in another hand.

The text has the following three-part structure:

(T), An excerpt from the Qur'an transcribed verbatim that is introduced by “Item.”

(CC) Following the excerpt is a commentary by the compiler, in cursive script, in which he often underlines the beginning of the paragraph. At the end he provides reference to the suras and ayas that the excerpt comes from.

(*Glossa GdM*) The autograph glosses by Giacomo della Marca, which occupy the margins of each folio.

¹² Pellegrini, Luigi, “Conclusioni,” 270, adds “tale commento critico ci aiuterebbe a capire quale percezione avesse il frate Marchigiano dell'infidele’, fosse esso, in questo caso, il saraceno, di cui l'Observante non ebbe conoscenza diretta, oppure il turco o l'eretico, che gli ebbe modo d'incontrare e di combattere nel suo peregrinare attraverso l'Europa centro-orientale”. See also Martínez Gázquez, José, “El Corán y Nicolás de Cusa, Giacomo della Marca y Carlo Castorano,” 252–254.

A transcription of a fragment taken from folio 52r will illustrate how the text appears.

fol. 52 r

Item. 1 Nos a te reatum 2 auferentes cor amplum capaxque subtilium 3 tergumue graue fecimus. 4 Nomen item tuum maxime sublimauimus. Azo CII (Q. 103)

Glossa GdM: Hic loquitur Deus in plurale

Item. 13 Precepta quoque legum et mores, sicut Noe et tibi ac Abrahe et Moysi ac Christo patefecimus,

Qualiter statim uariatur, cum supra dicit solummodo sectam Abrahe debere imitari. Azo 53 (Q. 42)

Glossa GdM: Contradiccio

Item. 52 Tibi quidem qui librum et legem ignorabas, nostrum spiritum mittentes lucem prebuiimus, per quam tu pro uelle tuo castigans homines docens uiam rectam Dei.

Nota qualiter dicit missum sibi spiritum sanctum et non intelligit. Eciam nota qualiter auctorem sibi constituit, cum Deus dicat sibi pro uelle suo castigare homines. Ibidem (Q. 42).

Glossa GdM: Nota de Spiritu Sancto misso.*

Item. 8 Alios enim nuncios carnales atque durabiles cibis pocientes ante te misimus.

Vult dicere quod omnes alii, uidelicet, Moyses et Christus, Johannes Baptista fuerunt carnales, scilicet, Rybaldi sicut ipse. Vt dicit mala mulier de bonis mulieribus. Azo 32 (Q. 21).*

Glossa GdeM: Hic omnes anteriores sanctos uictuperat et se laudat.

Item. 28 Tu propheta, tuas mulieres sic alloquere: “Si uitam et ornatum huius mundi malueritis, formoseque dimittam uelle uestrum uobis dabo. 29 Si Deum autem atque prophetam aliamque uitam plus dilexeritis, uobis uelud et omnibus bonis Deus ueniam mercedemque maximam tribuet, beneficium duplicando, gaudiumque plenum prebendo”.

Nota qualem honorem Deo exibet, scilicet, ipsum inducentem quasi Mechum uel Eunucum suum, promictem suis tot et tantis mulieribus, si ipsum Moamectum diligenter. Ornatum formositatem et uitam optimam mundialem, quibus omnes mulieres uane et carnales, ad hoc quasi naturaliter aspirant. Unde solummodo uxores ut habui ex ore proprio cuiusdam Sarraceni dicitur habuisse xii. Puta igitur quot contuberni et ancille et cetera. Azo 44 (Q. 33).

Glossa GdM: Hic introducit deum ruffianum amari ipsius sceleratis incantationes nec in uirtute luxuria et uanitate.

The glosses focus in particular on denigrating the figure of Muhammad and draw attention to those characteristics that Christian authors commonly used in anti-Islamic polemics. These authors frequently made reference to the “*luxuria porci Machometi*”, an example for bad Christians, as we see in *Sermones Dominicanos 99 De signis aduentus Antechristi*.¹³ The principal claims made in this sermon are that:

¹³ Alessandra Bartolomei Romagnoli, “Infedeli, ebrei ed eretici: tipologia degli esclusi nella predicazione di san Giacomo della Marca,” in *San Giacomo della Marca e l’altra Europa, Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale* (secc. XIII–XV), ed. Fulvia Serpico (Firenze: SISMEL, 2007), 157–178 (172, n. 76).

Muhammad is a great Seducer:

- *Iste seductor sciebat cur* Iudeos et Christianos non credunt* (Q. 2 89)
- *Iste uero seductor nisi mendaces introducit* (Q. 72 1)
- *Nota contradictiones istius seductoris* (Q. 93 1–8);

Muhammad is a great liar, and since he is false, he is assisted by lying demons:

- *Iste uero seductor nisi mendaces introducit* (Q. 72 1)
- *Et demones tunc mendacissimos introducit* (Q. 46 29)
- *Talibus apertissimis mendatis, ideo quasi prophetam predictit* (Q. 2 89)
- *Falsissimi testes cum testimoniis non posse, ideo stultitia manifesta est* (Q. 74 35);

Muhammad's explanation of his doctrine is contradictory:

- *Sibimet contradicit de lege* (Q. 2 256)
- *Nota contradictiones istius seductoris* (Q. 93 1–8)
- *Dicit contrarium* (Q. 5 15).

Another recurrent theme in the *Extracta* is the pleasures of Paradise. The text lingers in particular over descriptions of licentiousness, fornication, female beauty, and women's readiness to surrender themselves:

- *O sceleratissimus omnium a* Deum uelle omnes mulieres fornicari et strupari consanguineas suas* (Q. 33 50)
- *Nota qualiter introducit ad luxoriosas mulieres* (Q. 4 222)
- *Hic dat licentiam fornicandi sub specie castitatis* (Q. 4 228)
- *Hic uidetur concedere uicum sodomia cum mulieribus* (Q. 4 223)

4.2 The use of the Extracta in the *Sermones Dominicales*¹⁴

Giacomo della Marca read and studied these texts in preparation for preaching and for composing his written works. Some of these passages provided the topics and examples he used in his *Sermones Dominicales*, some of which have complete passages taken from his commentaries on the *Alcoranus Latinus*.

In keeping with existing tradition among Christian polemicists, Giacomo della Marca expresses great aversion to the figure of Muhammad, and, as was pointed out above, he had an especially strong reaction to the Prophet's sexual

¹⁴ Jacobus de Marchia, *Sermones dominicales*. Introduzione, testo e note di R. Lioi, I-III (Biblioteca Francescana, Falconara Marittima, 1978).

behavior and his treatment of marriage and of women. The adjectives he uses to describe this behavior are particularly harsh and derogatory.

4.2.1 *Sermo 41, In eadem Dominica. De fide catholica*

Giacomo della Marca's *Sermo 41* begins by summarizing the main topics that he will consider throughout.

Faciemus quinque principales contemplaciones.¹⁵

Primo, quomodo est fides Christiana autenticata; secundo, quomodo est in toto mundo euangeliçata; tertio, quomodo utiliter est in toto mundo examinata; quarto, quomodo est a toto mundo sollempniter acceptata; quinto, quomodo est a sanctis martiribus affirmata.

He explains that Christianity is authentic, that it has expanded and been accepted throughout the world, and that it has been reaffirmed through the self-sacrifice of martyrs. Thus, when he goes on to describe Islam, he does so by presenting Muhammad as a man given over to the pleasures of the flesh. He shows Islam to be a *religio carnalis*¹⁶ by emphasizing the *lex uenerea* that allows Machometus to have eighteen wives. And he claims that the figure of Muhammad and all his teachings are directed toward the enjoyment of physical pleasures both in this world and the world to come.

In contrast to all the errors and vices of the pagan religions, Giacomo della Marca argues that Jesus came to enlighten men with Christianity, and his religion was accepted by all:

Aliqui colebant pro Deo Herculem, virum vitiosum fortissimum; aliqui Martem bellicosum; aliqui Venerem luxuriosam; aliqui Saturnum malitiosum; aliqui Cerberum cum tribus capitibus; aliqui Iovem, aliqui Solem; aliqui Lunam, aliqui stellam; aliqui Dianam; aliqui bestias; aliqui demones. Et sic omnes erant in pessimis erroribus, donec venit Yhesus lux qui illuminat totum mundum et, quod maius est, omnes secte promittebant et promictunt carnalia et temporalia, sicut omnes carnales sunt. Unde Machometus porcus qui habuit 18 uxores et concubinas, quarum non erat numerus,¹⁷ dicit in suo Alcorano, id est, libro suo ubi continetur sua lex, ubi dicit quod quidam saracenus habebat pulcherimam uxorem de qua filocaptus

¹⁵ Jacobus de Marchia, *Sermones dominicales: Sermo 41 De fide Catholica*, 146–147.

¹⁶ Jacobus de Marchia, *Sermones: Sermo 41 De fide Catholica*, 149; Alessandra Bartolomei Romagnoli, “Infedeli, ebrei ed eretici”, 173 (n. 81–83).

¹⁷ The text adapts Peter the Venerable's *Summa totius haeresis saracenorum*, or *Summula brevis*, which says, [Macometus] quo magis sibi allicere carnales mentes hominum posset, gulæ ac libidini frena laxavit, et ipse simul decem et otto uxores habens atque multorum uxores

erat. Dixit ex parte Dei viro illius, tamquam Propheta, ut dimicteret uxorem suam; qui bestialis fecit et ipse recipit.¹⁸ Ego non sum nisi nuntius, nec scio quid de me nec vobis gerendum sit.¹⁹ Et dicebat quod post resurrectionem sibi credentes paradisum terrestrem, ubi habebunt aquas splendidas et umbras arborum et omnes maneries fructuum et ciborum et quidquid placebit eis commedere et bibere; omnes uestes sericas et omnes colores uestium; et inter eos erunt angeli cum uasis argenteis et aureis. In aureis uasis bibent lac et in argenteis mel dicentes: bibite et commedite, ecce quod Deus promisit uobis habetis. Et amplexbuntur uirgines et erunt quatuor flumina: unus lactis, aliud meri, aliud mellis spumati, aliud aque splendide; et cuiilibet licebit quantum potest coire cum mulieribus. Et post coitum vir et mulier debent se lavare in genitalibus cum aqua uel terra si non est aqua qua purgent se.²⁰ Et multas alias fatuitates tamquam carnalis et cecus ipse promisit et ordinavit illis hominibus suis sequacibus. Et ideo tales secte erronee non sunt receptae a mundo, uidentes errores et fatuitates continere. Sed fides Christi sacratissima est plena omni veritate et honestate tam circa Deum colendum, quam circa proximum.²¹

In this sermon, Giacomo della Marca uses the fragment taken from the *Extracta* to describe Paradise, cod. M. 46 BCMP fol. 323v²² as well as other fragments taken from Sura 4 “*De mulieribus*”.

4.2.2 *Sermones Dominicales 74 De fide christiana et eius veritate*

In part II of his sermon *De fide christiana et eius veritate*, in the (*Secunda contemplacio: Quomodo sit acceptata?*),²³ Giacomo della Marca insists on the superiority of the Christian religion, which precedes directly from God. This, he says, can be

velut ex responso divino adulterans maiorem sibi velut exemplo prophetico numerum perditorum adiunxit. In James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 207–208.

18 *Alcoranus* 33, 36–38.

19 *Alcoranus* 46 9.

20 In this expression, he uses the title that Robert of Ketton gave to Sura IV, *Item de mulieribus et precepta quedam stulta. Et ut post coitum et egestionem lauentur culus et cetera verenda*. Further along he alludes to aya IV 43, *Post coitum item et egestionem antequam orent abluantur*.

21 Jacobus de Marchia, *Sermones dominicales. Sermo 41 De fide catholica*, 157–159; Alessandra Bartolomei Romagnoli, “Infedeli, ebrei ed eretici”, 173–174 (n. 83).

22 See ms. M 46 fol. 323v, “Item quod Deus sibi promisit et suis creditibus ‘paradisum terrestrem ubi habebunt aquas splendidas et arborum umbras et omnes maneries fructuum et ciborum, et quidquid eis placebit commedere et habebunt uestes sericas et omnes colores uestium et inter eos erunt angeli cum uasis argenteis et aureis: in aureis lac, in argenteis mel dicentes: Bibite et commedite, ecce quod Deus promisit uobis habetis. Item. amplexbuntur uirgines – et totus paradisus eius’”. (= *Alcoranus* LII 19 *De fructibus omnimodis uobis datis optimoque uictu comedite atque bibite*).

23 Jacobus de Marchia, *Sermones dominicales. Sermo 74 De fide christiana et eius veritate*, 58–60.

seen in the honesty and goodness that it preaches and in the miracles that accompany it. These features of Christianity are highlighted by Giacomo della Marca from the very beginning of the sermon:

Et sic fides christiana nihil docet aliud nisi servare mores, honestatem et amicitiam et omnem bonitatem

As for sects outside of Christianity, he insists on their attachment to the carnal and the worldly, as well as their paganism,

Secundo, propter irrationabilitatem. Si queratur quid in aliis septis reperiatur nonnisi carnalitas et corporalia et temporalia. Pagani enim ante et modo adorant ydola, opera manuum suarum. Quid possunt allegare de scripturis diuinis? Certe nihil, nisi nugaces uanitates et corporalia, gulam et coitum pro ultimo fine beatitudinis, ut Machometus in Alcorano ponens paradisum et beatitudinem in sensibus corporalibus, quod non prodest.²⁴

He goes through all the clichés about the pleasures that Allah's chosen ones are promised in heaven,²⁵ and he points out that, in contrast to Muhammad, Avicenna – despite being a Muslim – felt obliged in his writings to argue that carnal pleasures, which belong to the body, are not man's only reward; that man has another dimension, his intelligence, which brings him greater happiness:

Videlicet in resurrectione ponit quatuo flumina: unum meri, secundum mellis, tertium lectis, quartum aque splendide. Et homines et iuuenulas sub umbra arborum, uestibus sericis, in amplexis et luxuriis et angelos, cum ciphis argenteis ad bibendum eos ordinatos. Que omnia non <conueniunt> nisi porcis, asinis et bestiis. Vnde Auicenna, illius septe, contra eum scripsit metaphysice. Lex nostra quam dedit Machometus ostendit perfectionem felicitatis et miserie, quae sunt secundum corpus. Sed est alia promissio que apprehenditur in intellectu. Et addit: sapientibus multo magis fuit cupiditas ad ostendendam maiorem felicitatem quam corporum. Iudei autem nisi terrena promessa expectant, commedere lac et mel et cultellos in vomeres converti, ut habeant habundantiam terrenorum. Et omnes heretici erraverunt, quia dimiserunt unitatem et veritatem christianam. Et ideo quasi infinite exterminati sunt propter eorum irrationabilitatem, quia omnis plantatio, quam non plantaverat pater meus celestis erradicabitur.

In contrast, Christianity is affirmed by signs of divine protection in the form of the miracles performed by Christ to confirm the Christian faith and his church:

²⁴ Jacobus de Marchia, *Sermones dominicales. Sermo 41 De fide catholica*, 59; Alessandra Bartolomei Romagnoli, "Infedeli, ebrei ed eretici", 174 (n. 83).

²⁵ *Alcoranus* 3 15–17; 47 40–49.

Quarto, propter miraculorum claritatem. Nulla secta miracula facere potest, nisi fides christiana. Iudei enim et sancti Patres quam diu implicite tenuerunt fidem Christi, miracula operati sunt; sed dum fidem deseruerunt et miracula ab eis recesserunt. Sed fides christiana semper miracula monstrat, semper miraculis comitata est.

Neque saraceni, neque pagani, neque heretici, neque Iudei aliquando aliquod miraculum fecerunt postquam fidem Christi non habent. Ideo dixit Christus Iudeis, Mc. 2, 10: "ut sciatis quia Filius hominis habet potestatem dimicendi peccata tibi dico: surge". Io. 14, 12: "Omnis qui credit in me opera que ego facio ipse faciet et maiora horum faciet". Quae miracula non sunt nisi testimonia divina ad confirmationem fidei. Io. 5, 36: opera que ego facio testimonium perhibent de me, quia ipse me misit.²⁶

4.2.3 M. 46 *Sermones predicabiles beati Iacobi*

Codex M.46,²⁷ which has a group of autograph annotations by Giacomo della Marca, is an example of how he used a provisional draft to prepare his sermons.

Folios 323v-325v contain annotations taken from several sources to be used in sermons. Folios 323v-324r have a brief text that was copied by Giacomo della Marca and whose generic title, *Extracta de Alcoran Maccometti, id est, Congregatio preceptorum*, introduces the most important part of the contents.

Its first ten precepts, which include fragments from the Qur'an, are:

Primo ante orationem precepit lauare uerenda: anum, brachia, os, nares, oculos, capillos.

Item. Uno mense ieunare in anno et commedere uisis stellis in nocte et commedere usque ad crepusculum et uti uxoribus ad libitum.

Item. Precepit semel in anno in Meccha ad orandum Deum et proicere lapides per media femora[ra] retro ad expellendos demones.

Item. Precepit suos aduersarios spoliari, captiuari et interficere, nisi comuertantur ad eius fidem uel in tributarios et seruos se redigent.

Item. Precepit non commedere de porco et sanguinem et morticinum. (= Q II 173)

Item. Habere quatuor legitimas uxores et repudiata una capiat alteram. Empticias uero et captiuas mulieres liceat habere quot uolunt. (= Q IV 3 XXIV 32)

Item. Precepit de propria cognitione habere uxores ut conseruaretur uinculum caritatis. Precepit abstinentiam a uino.

Item. Quod Deus sibi promisit et suis credentibus paradisum terrestrem ubi habebunt aquas splendidas et arborum umbras et omnes manerias fructuum et ciborum, et quidquid eis placebit commedere, habebunt uestes sericas et omnes colores uestium et inter eos erunt angeli cum uasis argente*<i>s* et aureis in aureis lac, in argenteis mel dicentes: Bibite et commedite, ecce quod Deus promisit uobis habetis. (Q. 76)

²⁶ Jacobus de Marchia, *Sermones dominicales. Sermo 74 De fide Christiana et eius veritate*, 61; Alessandra Bartolomei Romagnoli, "Infedeli, ebrei ed eretici," 171 (n. 68).

²⁷ Saturnino Loggi, *I Codici della Libreria di S. Giacomo*, 99b.

Item. Amplexabuntur uirgines et totus paradisus eius infert luxurie.²⁸

Item. Faciens omnia mala saluabuntur in fide Macccometh.

Lastly, we find three fragments from the Qur'an's "*Laudes Mariae*", which extols Mary. In the first two, she is referred to as the mother of Christ, who came into the world to bring men the Gospel, the book of the law with to teach them the commandments of God, to cure the blind, the mute and lepers, and to raise the dead.

Et in capitulo 4º: "O Maria tibi summi numptii gaudium cum uerbo Dei cuius nomen est Yhesus Chritus, filius Marie, qui est facies omnium gentium in hoc seculo et futuro, senibus et infantulis cunabula seruantibus conueniens, sapiens, optimus ab universitatis creatore mictitur et in eodem filios tuos cum diuina uirtute ueniet librum legiferum omnisque magistratus, testis euangelium et mandata filios Israel docebit". (Q. 3)

Item. In capitulo 14 Deus Ihesu Marie filio tribuit animam mundam atque benedictam cecum natum et mutos curauit, leprosus mundauit, mortuos suscitauit. (Q. 3)

In the third fragment, Mary surpasses the sun in splendor, purity, and light; she is described as the best of all women, and she received the breath of God and made her son a miracle for all peoples.

Et ita O Maria, omnibus mulieribus splendor, mundior atque lucidior sole Deo perseueranter studens. Ita capitulo 30 omnium mulierum optime, scilicet, Marie ab hominibus intatte nostram animam insuflauimus illam filiumque suum manifestius miraculum gentibus posuimus. (Q. 21),

4.2.4 The M. 60 and Vat. Lat. 7780 manuscripts

M. 60, *Varia et diversa et sermones predicabiles beati iacobi*, and Vat. Lat. 7780, *Sermones et extracta varia*, contain the same texts selected from the Qur'an and organized into topics that are described in the titles, although they do not appear

²⁸ This item and the previous one were used in *Sermones Dominicales 41 De fide catholica*, 158. See Alessandra Bartolomei Romagnoli, "Infideli, ebrei ed eretici," 173–174 (n. 83): "et dicebat quod post resurrectionem sibi credentes 'paradisum terrestrem ubi habebunt aquas splendidas et arborum umbras et omnes manerias fructuum et ciborum, et quidquid placebit eis commedere et bibere; omnes uestes sericas et omnes colores uestium et inter eos erunt angeli cum uasis argenteis et aureis. In aureis uaseis bibent lac et in argenteis mel dicentes: bibite et commedite, ecce, quod Deus promisit uobis habetis. Et amplexabuntur uirgines et erunt quatuor flumina . . .' "

in the same order. Some examples of topics are *De Yhesu et sequentibus suis*, *De Euangilio*, and *Yhesus magistrum*.

The text under the heading *Yhesus magistrum* is the following:

O uos, qui librum habetis, Quod disputatis de Abraam, cum Testamentum et Euangelium habeatis/ missa sunt per ipsum. Numquid intelligitis heu uos alii disputatis, de quibus scitis ut de quibus nescitis, Deusque scit et uos ignoratis,

For the contents under each heading, Giacomo della Marca follows the text of the Qur'an. This heading, *Yhesus magistrum*, which exalts Christ's power to heal the sick and raise the dead, corresponds to the text of Sura 3 49,

Ille namque formis uolatilium luteis a se compositis insufflans uolare faciet, cecos et mutos curabit, morpheaticos atque leprosus emundabit, mortuos creatore cooperante uiuificabit.

These texts demonstrate Giacomo della Marca's desire to access information about Islam directly from the source, either the *Alcoranus latinus*, which he had in his library, or the *Extracta*, which provided easy access to topics in Islam that were of interest to Christian scholars. In analyzing these texts, we have uncovered a new way that the text of the Qur'an was disseminated in the Christian Latin world, and thus a new tool for researchers studying the thorny relationship between Christians and Muslims.

Appendix: Edition of Giacomo della Marca's *Extracta ex Alcorano ad confutationem Sarracenorum* from Codex Falconara 3 (M3)

/fol. 51r/ <*Extracta ex Alcorano ad confutationem Sarracenorum*>
< et ex *Doctrina Mahumeth* et ex *Cronica Mendoza* et ex *De generatione Mahumeth*>

Et primo de ipso Alchorano. Quid est? Quid non? Qualiter. Et a quo?

Quasi uox Dei ad Mohameth ait:

1 Hunc librum super te posuimus ut per ipsum homines ab umbris ad lucem ad uiam Dei, uidelicet, qui est incomprehensibilis et sapiens, 2 qui cunctis celi terreque creaturis imperat, diligenter extrahas. Azo 25. (Q. 14)

*Glosa GdM: Quasi sicut Moysem hanc legem de celo quia ** fornicator homicida**

Item. 1 Hic liber est Alchoran euident. 2 Hora quidem ueniet, qua uellent omnes increduli credentes existere. Azo. 26. (Q. 15)

Item. 6 Dicentibus te demoniacum esse cum hoc libro uenientem 7 et se tibi minime credere uelle, nisi cum angelis mentiri nolentibus aduenisses. 8 Nos firmanus hunc librum a nobis esse positum 9 cuius nos custodes perseuerabimus. 10 Omnesque ceteri prophete premissi 11, ridiculum et contumeliam passi sunt. Ibidem.

Item. 101 Cum sit hic alicuius uerbi pro uerbo mutacio, Deo posicionem suam sciente, dicunt increduli: “Tu quidem non es nisi mendax, cum adeo tua uerba uaries, sed huius rei plures eorum sunt inscii”. 102 Ipse namque Deus Spiritusque suus benedictus, hunc librum ueracissimum composuerunt, ut rectam uiam creditibus plenique gaudii rumorem bonis confirmet. Azo. 27. (Q. 16)

Nota de Spiritu Sancto.

Item. 103 Scimus quidem *<eos>* iam dicturos: lingue latine uirum doces, et Alchoran est Arabicus? 104 Eos nunquam Deus uiam rectam docebit, qui Dei preceptis contradicendo, 105 *<soli>* mendacissimi sunt, sed malum grauissimum illis inferet. Ibidem.

Item. 105 Lib[e]rum ueracissimum super te celitus misi, ut secundum dogma nostrum inter homines iudices nec cum malis causam ineas. Azo 11^a. (Q. 4)

Item. Preceptorum tibi *<diuinitus>* datorum, 166 quod diuina tantum perfecta sunt sapiencia, Deus est testis, angelique similiter, licet Dei testimonium sufficiat. Azo 12 (Q. 4)

Item. 1-2 Hoc, *id est, Alchoran*, in nocte Alchidera, uidelicet, felicissima, 3 mille mensibus meliore super te posuimus. 4 Illa namque nocte fit angelorum Dei mandata ferencium atque salutem descensus, 5 non prius aurora terminans.

Notandum quod noctem Alchideram uocat, in qua dicebat super se uenisse angelos et actulisse Alchoran. Azo. 5 (Q. 97)

Item. Huius uoluminis precepta et cetera tibi celitus missa, licet pars plurima maneat incredula, ueracissima sunt. Azo. 24 (Q. 13)

Item. 30 Quod eciam contigeret, 31 quamquam hic Alchoran montes applanaret aut terras scinderet mortuosue loqui faceret, que cuncta Dei sunt, Ibidem.

Item. 88 Licet enim omnes homines atque diaboli ad unius talis compositionem, *id est, huius Alchoran*, conuenirent, sibimet mutuo proficientes, minime facere possent. Azo. 29 (Q. 17)

Item. 6 Tibi quidem hunc Alchoran, ego Deus sapiens et optime cuncta disponens tradidi. Azo. 38. (Q. 27)

Item. 2 Hunc librum ambiguitatis expertem a Deo tocius mundi compositum, 3 tuum opus *<esse>* dicent increduli. Tu uero dic: solum Deum hoc fecisse. Azo. 43. (Q. 32)

Item. 21 Si super montem quemlibet hunc Alchoran poneremus pro diuino timore funditus dissolueretur. Hunc sermonem proferimus ut sic homines memores efficiantur. Azo. 70. (Q. 59)

Item. 1-2. Hic liber euidens 3 a nobis arabice positus, 4 ut per ipsum sapientes efficiamini. Azo. 54. (Q. 43)

Item. 29 Cum diabolos ad auditum Alchoran malos atque te conuertimus, ipso precepto gentem suam castigatum fugerunt, 30 dicendo: "O gens, iam audi- uimus librum missum post Moysen, omnis sui dicti confirmatorem et doctorem uie uere recteque. 31 Parete uocanti uos ad Deum, illique credite uobis peccata uestra dimissuro et a graui malo liberaturo. 32 Aliter autem in terra nichil uobis prodesse poterit.

Nota qualiter dicit ipsum conuersum et dia<bolos> in auditum Alchoran atque ab ipsis dyabolis gentibus predicatum. Ibidem. (Q. 46)

Glosa GdM: *Magna quippe abusio: dia<bolos> et Mahomectum conuersos per Coranum et demones tunc mendacissimos introducit.*

Item. 51 Increduli librum istum audientes uisum auertere nequeunt, sed nuncium demoniacum, 52 cum non sit nisi doctor gencium appellant. Azo. 78. (Q. 68)

Glosa GdM: *Hic cohoperit fatuitatem suam*

Item. 105 Secundum incredulorum huiusmodi uelle, nullus a Deo liber tibi mitteretur, sed illius pietas atque donum in quos uult, et quando uult extenduntur, 106 cuius mandato neglecto uel consimile uel leuius prebebitur.

Nota quod /fol. 51v/ cum dicit, mandato neglecto uel consimile, id est, si uel neglexerint homines uel graue putauerint, cum uero dicit uel leuius prebebitur, uult dicere quod ideo lex eius data sit, quia et Iudei et Christiani legem suam reliquerant. Heretice insaniens et docere intendens legem Alchoran quasi temperamentum esse aliarum legum, et quod Deus mittit precepta sua ut de grauioribus faciet leuiora, si uiderit eam homines non posse portare. Azo 2. (Q. 2)

Glosa GdM: *Mentitur cum nihil leuius <lege> Christi*

Item. 97 Omnis aduersarius Gabrielis hunc librum tuo cordi per creatorem intimantis. *Nota qualiter stultizat cum comminacione Gabrielis Archangelis nisi quod sibi hoc credatur.* Ibidem. (Q. 2)

Quasi uox Dei ad Christianos et Iudeos increpans et minans, ait: 89 Huic libro celitus misso, uestre legis firmamento nequaquam fauere sed contradicere, rem cunctam uidentes maluistis? Non impune quidem. Azo. 2. (Q. 2)

Glosa de GdM: *<Quia> Iste seductor sciebat cur... Iudeos et Christianos non credituros talibus apertissimis mendatiis, ideo quasi profeta predictit.*

Item. 91 Qui, dicentes uos nulli nisi libro uobis dato credere, uestre legi resistitis, hunc suum confirmatorem respuentes. *Scilicet, Alchoran de quo dicit quod sit confirmatio legis Moysi et euangelii Christi.* Ibidem.

Glosa GdM: *... destructorem et confusorem... legis.*

Quasi uox angelorum ad Mahumeth, aiunt: Hunc librum ab incomprehensi- biliq[ue] Deo compositum tibi cum ueritate dedimus. Azo. 50 (Q. 39)

Glosa GdM: mendacium est quia superius in medi.. a Deo habuisse mentiendo te...us est

Item. 42 Hic liber a Deo pio sapienteque compositus nec mendacium aliquod presens seu futurum indicat 43 nec aliquid a prophetis preteritis contrarium nunciat. Azo 52. (Q. 41)

Glosa GdM: ymo...fictas

Quasi uox Mohamat ait: 23 Hunc librum ueracem esse penitus credite, uel consimilem simul omnes manum conferentes si possibile sit perficite testibusque firmate.

Nota qualiter se jactat quasi nemo talem librum facere possit. Quod et uerum est. Vnde firmiter a sapientibus creditur et racionibus efficacibus comprobatur quod principalis actor ipsius Alchoran non fuit homo sed dyabolus, qui preualuit permissione diuina inchoare sollempniter et efficaciter perfidiam Antichristi. Azo. 2. (Q. 2)

Item. 1. Michi diuinitus missum est quod homines dyabolici, *id est, spiritati**, ascultando dicebant: “Nos Alchoran mirabilem auditu 2 uiam rectam edocentem credimus 3 nec aliquem Deo sublimi nec filium nec mulierem habenti, participem ponimus.

Nota qualis iniqua rediclaracio. Azo. 82 (Q. 72)*

*Glosa GdM: Nolebat testimonium dyaboli... sed ob *ntestem faciebat iste uero seductor nisi mendaces introducit.*

Glosa GdM: Blasfemia

Item. Adhuc iurat dicens: 1 2 Per hunc Alchoran a Deo sublimi sapientique compositum, ipse michi diuinitus missus est a Deo ipso, qui peccata dimittit. Azo. 51. (Q. 40)

*Glosa de GdM: Nullus propheta... nec se habuisse**

Vnde habetur etiam in Doctrina ipsius Mahometh. Interrogatus ab Abdia iben Salon, princeps Iudeorum: “Cur dictum est Alfurchan, *id est, Alchoran*”. Respondit: “Quia discrete sunt sententie et figure eius. Nec enim simul descendit super me Verbum Dei, quemadmodum simul data est Lex Moysy, Psalmi Dauidi et Euangelium Christo”.²⁹

Item. Eciam quasi uox Dei dicens: 76 Hic Alchoran filiis Israel maximam partem eorum 77 in quibus dissident patefacit uiam rectam et ueniam credentibus, bene ostendens. Azo 38. (Q. 27)

²⁹ *Doctrina Machumetis*, 190, 10–12. Cfr. Theodor Bibliander, *Machumetis Saracenorum principis, eiusque successorum vitae, doctrina ac ipse Alcoran: Opere et studio Theodori Bibliandri*. Basel, 1543.

Item. 75 Liber enim euidens et clarus, nullum occultum pretermitit. Ibidem.
(Q. 27)

Item. 32 Per lunam <33> 34 et auroram 35 atque diluculum. Iste est unus maiorum 36 castigancium atque docencium gentes.

Nota qualiter inducit Deum iurantem ad confirmacionem Alchoran. Azo. 84.
(Q. 74)

Glosa GdM: . . . falsissimi testes cum testimonii non posse, ideo stultitia manifesta est.

Glosa GdM: hic callide. . . simplicem.

Item. 12 Liber hic absque falsitatis uel erroris annexu, ueridicus eis quibus inest amor diuinus deitatisque timor 3 et cultus, necnon orationum ac helemosinarum studium. Legum item 4 tum tibi, tum ceteris predecessoribus celitus a Deo daturum obseruatio spesque seculi futuri sectam ueracem patefecit. Azo. 2. (Q. 2, 1–5)

De ipso Mohamat. Ad quid et pro quo, et quomodo et qualiter dicit se esse et sibi iniunctum a Deo. Rubrica

Quasi iniunctio et uox Dei ad eum.

119 Nunc tibi ueracia precepta committo, quibus bonos instruas, nil curans de predestinatis igni. 120 Sed iudeis, christianisque predicans nullam legem Scilicet, de lege bonam esse, nisi tantum Creatoris.

Legem suam, scilicet, Alchoran dicit legem Creatoris. Sed miser quomodo poterat predicare, qui nullam nisi Arabicam linguam suam habuit? licet postea in hoc est sibi contrarius. Azo. 2. (Q. 2 119–120)

Glosa GdM: Contradiccio, quia superius per angelos hic. . . nota solus Deus dat sibi legem.

7 Item. Te /fol. 52r/ quidem sicut et ceteros prophetas, Noe, uidelicet, et Abraham ac Moysen, Christumque Marie filium, pacto dilectionis operisque boni perstrinximus, 8 qui suum a ueridicis uerum perscrutabimur et incredulos malo grauissimo torquebimus. Azo. 44. (Q. 33)

*Glossa GdM: Omnes isti sanctissimi, ipse uero. . . retissimus**

Item. 256 Vim nequaquam propter legem inferas, cum recta prauaque uia patefacte sint.

Nota qualiter* contrarium est sibi, cum tociens dicat: pugnandum esse ut lex inferatur. Azo 5 (Q. 2)

Glossa GdM: Sibimet contradicit de lege

Item. 99 Si Deus ipse uellet, omnes terreni simul crederent. An tu gentes ad fidem et credulitatem cogere studies? 100 Nisi Deo uolente, nemo credere poterit, qui malos et indiscretos in sua sordicie dimittit.

Nota quod si cogebat gentes ergo faciebat contra legem ut supra dicit. Azo 21 (Q. 10)

Glossa GdM: Ymo Deus uult omnes saluari quamuis mali nolunt.

Item. 20 Tuum est, mea precepta gentibus solummodo patefacere, Azo 6 (Q. 3)

Item. 95 Tu uero ceteris intima Deum ueraciter iniunxisse quod Abrahe sectam imitentur, Azo 7 (Q. 3, 95)

*Glossa GdM: Totus contra Abraam qui tres * et unum adorauit et fi* . . . *cilla et extimat a legitima.**

Item. 1 Constanter dic illis: Deum unum esse, 2 necessarium omnibus et incorporeum, 3 qui nec genuit nec est generatus 4 nec habet quicquam sibi similem. Azo C XX (Q. 112)

Item. 1 Nos a te reatum 2 auferentes cor amplum capaxque subtilium 3 tergum graue fecimus. 4 Nomen item tuum maxime sublimauimus. Azo C II (Q. 103)

Glossa GdM: Hic loquitur Deus in plurale

Item. 13 Precepta quoque legum et mores, sicut Noe et tibi ac Abrahe et Moysi ac Christo patefecimus,

Glossa GdM: Contradiccio

Qualiter statim uariatur, cum supra dicit solummodo sectam Abrahe debere imitari. Azo 53 (Q. 42)

Item. 52 Tibi quidem qui librum et legem ignorabas, nostrum spiritum mitentes lucem prebuimus, per quam tu pro uelle tuo castigans homines docens uiam rectam Dei.

Nota qualiter dicit missum sibi spiritum sanctum et non intelligit. Eciam nota qualiter auctorem sibi constituit, cum Deus dicat sibi pro uelle suo castigare homines. Ibidem (Q. 42)

*Glossa GdM: Nota de Spiritu Sancto misso**

Item. 8 Alios enim nuncios carnales atque durabiles cibis pocientes ante te misimus. Azo 32 (= XXI) *Vult dicere quod omnes alii, uidelicet Moyes et Christus, Iohannes Baptista fuerunt carnales, scilicet Rybaldi* sicut ipse. Vt dicit mala mulier de bonis mulieribus.*

Glossa GdeM: Hic omnes anteriores sanctos uictuperat et se laudat

Item. 28 Tu propheta, tuas mulieres sic alloquere: “Si uitam et ornatum huius mundi malueritis, formoseque dimittam uelle uestrum uobis dabo. 29 Si Deum atque prophetam aliamque uitam plus dilexeritis, uobis uelud et omnibus bonis Deus ueniam mercedemque maximam tribuet, beneficium duplicando, gaudiumque plenum prebendo, Azo 42 (Q. 33).

Nota qualem honorem Deo exibet, scilicet, ipsum inducentem quasi mechum uel eunuchum suum, promictem suis tot et tantis mulieribus, si ipsum Moamecum diligenter. Ornatum formositatem et uitam optimam mundialem, quibus omnes mulieres uane et carnales, ad hoc quasi naturaliter aspirant. Vnde solummodo uxores ut habui ex ore proprio cuiusdam Sarraceni dicitur habuisse xii. Puta igitur quot concubine et ancille et cetera. Azo 44.

Glossa GdM: Hic inducit dictus ruffianus amare ipsis sceleratis fornicationes nec in uirtute, <sed in> luxuria et uanitate.

*Glossa GdM: xii u[o]xores ment*res*

Item. 33 34 Deus enim a uobis quoniam prophete domum inhabitatis omne malum auferre proponens, uos lotas et benedictas esse desiderat, cum sit mitis atque sapiens. Ibidem (Q. 33)

Glossa GdM: Fomentum fornicationis

Item. 33 32 Vos, prophete mulieres, si timueritis, id est, si uultis esse honeste non cum aliquo quam cum meo propheta, ceteris nequaquam similes, id est, super omnes eritis exaltate a me mulieres. Nolite uerba blanda seu lasciuia proferre, sed honesta et cognita. Ibidem (Q. 33)

Glossa GdM: Vacate a luxuriam ar* carnalem istum forniculum, sed dicite uerba honesta*

Item, 33 50 Tibi quidem, o propheta, mulieres omnes quibus donanda dederis, et omnes tue manui per empcionem suppositas, et amite tue materteramque filias, omnes item bonas mulieres tibi uolenti gratis succumbere cupientes, hocque tibi soli permittitur licitas constituimus. Ibidem. (Q. 33)

Nota log[u]acitatem qualiter Deus singularem constitutionem facit ut quascumque uoluerit construpet.

Glossa GdM: O sceleratissimus omnium a Deum uelle omnes mulieres fornit et strupari consanguineas suas.*

Item. 33 37 Tu uero uirum a Deo ditatum affatus, dicendo: “Tene mulierem, timeque Deum”. Quiddam a solo Deo notum plus homines quam Deum timens, timuisti, licet Deum plus timere deberes. Post moram igitur sui mariti pro uelle suo cum illa tibi permisimus illam ducere sponsam.

Hoc dicit ut cuiusdam uxorem quam ualde amabat licenter struparet et postea sibi eam uxorem acciperet. Ibidem. (Q. 33)

Glossa GdM: Quia ipse nolebat recipere uxorem illius timens hominem Deus eum increpat et fecit eam uniar.*

Item. 33 59 Tu quidem propheta generaliter iniunge tueque et cunctorum bonorum mulieribus et filiabus ut suas facies quantumlibet tegant,

Nota qualiter cum hac honestate uult se cohoperire quod turpiter dixerat.

Glossa GdM: Hic cooperit suam turpitudem, /fol. 52v/ licet plus ex zelopia suarum mulierum quam pro honestate uirtutis dicat, Ibidem.

Item. 33 31 Omnique mulieri prophete Deum et ipsum sequendo beneficiendi meritum suum duplicabitur.

Nota quod quasi totum unum capitulum ordinavit de cura suarum mulierum Ibidem. (Q. 44)

*Glossa Ut sue concubine sibi sint <fidele>s ne cum aliis misceri**

Item. 21 68 Tecum disputare uolentibus, dic Deum solum omnes tuos actus agnoscere, 69 qui die postrema lites omnes et contrarietates discuciet, 70 quod uelud libro scriptum sibi leuissimum est, cum et eius sint uniuersa. Azo. 33 (Q. 21)

Glossa GdM: Excusat a litigare de lege quia sciebat esse mendosa.*

Item. 1 Homines incredulos, *id est, disputare uolentibus tecum*, taliter alloquere. 2-5 Ego quidem legem uestram atque sectam minime sequor, nec uos meam. 6 Igitur michi mea maneat uobisque uestra. Azo CXVI (Q. 109)

*Glossa GdM: Nota quomodo se... insane *concedit legem mendacem.*

Item. 49 4 Increduli uero tantum in diuina precepta disputant, de quorum factis seu dictis nullatenus solliciteris. 5 Quecumque gencium contradicencium, scilicet, Noe pluribusque post eum cogitatum disputando cum suo propheta uerum tollere. *id est, qui fuerunt sicut ipse Dei legati.* Ego uero uindictam de singulis sumpsi que qualis esset perpende. 6 Super incredulos enim firmatum est Dei uerbum, quoniam ipsi perpetuum ignem inibunt. *Nota qualiter odit lucem que est ipsa disputatio et discussio, ne arguant opera eius mala que in tenebris facta sunt.* Azo 51 (Q. 49)

Item. 44 24 Tu nequaquam, *scilicet miraculorum patrator*, cum sis castigator tantum, a nobis missus ueritatis nuncius mortuos audire facies.

Glossa GdM:... missum a Deo sine miraculis solum ad instigandum.

25 Si tibi contradixerint similiter et legatis pri[m]us missis cum uirtutibus diuinis et psalterio libroque lucido. Omnibus enim gentibus legatos misimus, 26 quibus contradictis incredulis confudimus, quorum quis esset finis, perpende. 27 Soli tamen sapientes *id est, illi ceci qui absque miraculis et ratione sibi credunt* Deum sublimen uenieque datorem timent, qui per aquas celitus missas, *Nota loquacitas hec, arbores multimodas et moncium has albas, illas rubeas coruosque nigros*

*Glossa GdM: Nota istam fatuitatem dum iurat per coruos et alias *uanitates*

28 et homines et bestias ac pecora coloris multimodi condi[di]dit. 29 Librum diuinum legentes et orantes, uestraque bona sibi commissa clam et palam distribuentes, 30 sperent mercaturam nullatenus decepturam eos, sed sua merita completeram. Azo 46 (Q. 35)

Item, 101 Constat euidenter nil celestium seu terrestrium nec miracula seu uirtutes incredulis quicquam proficere posse.

Tu quoque super te celitus missum sequere et sublime usquequo Deus Iudex optimus deiudicet. Azo 21 (Q. 10)

Item. 56 Tu uero tantum missus ad diuinorum preceptorum doctrinam et castigamen, 57 dic te nichil ob hoc ab illis querere, nisi quod imitando te rectam uiam ad Deum proficiscantur. Azo 36 (Q. 25)

Glossa GdM: Introducit Deum mysterium ipsum et <ut>... magis credatur sibi nichil... se querere ab eis nisi... se salutem quasi dicat eis*. . . quero a uobis uestram... sed salutem animarum.*

Item. 22 Tu namque doctor es, non coactor. Azo 96 (Q. 88)

Item 66 9 Tu propheta incredulos expugnatum et predatum proficiscere et ut te timeant aggredere. Ipsi namque gehennam uiamque malam semper insequentur. Azo 26 (Q. 16)

Nota qualis contradicio, uidelicet, coactor et non coactor.

Glossa GdM: Contradiccio... non cogere et --- <aggredere> incredulos...

Item. 1. Per calatum et lineas atque scriptum 2 tu non es nisi Dei nuncius
3 Nota iuramenta habitus optimi, mercedem maximam inde sumpturus, 4 non
magus non demoniacus, Azo 28 (Q. 68)

Glossa GdM: Stultum iuramentum

Item. 1 Per ficus et oliuas 2 montemque Synai 3 istamque tellurem impauidam
4 hominem habitus optimique modi creauius, id est, ipse Mohamat. Azo CII
(Q. 88)

Glossa GdM: Stultis iuramenti

Item 1 Per terram 2 inhabitatam a te, 3 filiumque patri similem non iuro, 4
quoniam hominem fortem, scilicet Mohamat, atque potentem fecimus. Azo 99
(Q. 80)

Glossa GdM: Nota Deus eum honorat

Item 1 Per diluculum 2 atque crepusculum 3 Deus te nequaquam dimittet, 4
qui te repertum 5 et orphanum 6 et incredulum 7 uiam rectam edocuit 8 et pau-
perem inuentum ditauit. Azo CI (Q. 93)

Glossa GdM: Nota contradictiones istius seductoris.

Item. 1 Tibi iam fontem in paradiso preparamus. 2 Oracionem igitur coram
Deo funde. Ipsique suppliciter ymmola. 3 Tuus enim hostis adiutoribus proleque
carebit. Iste aliquis erat inimicus eius. Azo CXV (Q. 108)

Nota qualis remuneratio promicit miserrimo Mohamoto per suam legem.

Item 1. Cur tu propheta statuis illicitum a Deo positum licitum ob tuarum
mulierum amorem? Deus quidem pius uenieque largitor, 2 omnium dominus,
sapiens et incomprehensibilis, tibi <iura>iuranda delere precepit.

*Glossa GdM: Nota falsitatem quasi ipse nolebat uti mulieribus quia uidebatur
ibi illicitum et Deus iuraret (lituratum) esse licitum et despensauit sibi in iuramento.
/fol. 53r/*

*Nota hic de iuramento quod fecerat uxoribus de non amplius cognoscendam
quamdam Mariam Jacobitam, qui cum non posset se continere ab ea quasi ex ore
Dei sibi in hoc iuramento dispensauit ad satisfaccionem sue libidinis. Azo 76 (Q. 66)*

*Et in Doctrina³⁰ sua habetur. Vnde interrogatus ab Adya: O Mahumet,
propheta es an nuncius? Respondit: Et prophetam et nuntium me constituit Deus.*

Ego Mahumet seruus et nuncius eius predicans finem quo sine dubio mortui resurgent.

Item. Quinque sunt orationes Dei, quas mihi ordinavit Deus et populo meo nulli preteriti saeculi prophetarum datas, neque futuri cuiquam.

Glossa GdM: Contradiccio non esse amplius et esse prophetas.

Nota cum dicit futuri. Ergo post ipsum adhuc erunt prophete cum dicitur contrarium.

Item. Quindecim, quoniam Alchoran continuo quidem descendit a summo celo usque ad infimum: inde paulatim lapsus est usque ad quintodecimum diem Radamadan, *id est, quadragesima Sarracenorum*

Item. *Et in Cronica ipsorum Sarracenorum de eo sic scriptum est:* Propheta quesitus quando preceptum est ipsum fieri prophetam, respondit: Inter corporis Ade animeque sue inspirationem.

Item. In filiis Hysmahel Deus sibi preelegit Kynnem, et in filiis Kynnem Chorasc. Et in illius filiis Hescim: Inter cuiusdem filios Mohametum preelegit, et preamauit.

Item. Eius quidem generatio ex Adam usque ad illius egressum ab aluo materna illique nascenti Deus lucem quandam imposuit.

Item. Mortuus Abdalla, *scilicet, pater Mohamat*

Glossa GdM: Nota nomina parentum eius.

pregnante uxore Hemine, transactis diebus duodecim de mense saabem, *id est, nono, feria secunda* prodit in lucem ipse Mohamat.

Glossa GdM: Nota hic bestialissimus...

Qua ipsa hora inclinata sunt ydola, et denigrata. Arreptus eciam Lucifer ab Angelis, immersus est profundo maris Alkacum: Vnde uix post quadraginta dies euadens, in montem Kobelc aufugit. Quo cum terribili fragore et horrendo mugitu omnes angelos suos conuocasset, quid cause sit, anxii rogan. Causam exponens, quia natus est, inquit, Mohamat, filius Abdalla. quem Deus produxit, missum in gladio radianti,

Glossa GdM: Se missum in gladio <et ruyna>

acie cuncta penetrante, in nostram plane ruynam. Nequaquam nobis in mundo supersit, nec restet locus, quo non perueniat per eum doctrina de Unitate Dei, qui cuncta creauit. Propter hunc enim prophetam damnauit me Deus, et posuit Sathanam maledictum.

Glossa GdM: Hoc stultius est

Item. Euersa sunt eadem hora omnia solia Regum ab ortu solis usque ad occasum, ut nullum staret erectum. Omnibus eciam magis, sortilegis et ariolis eo die artificium suum defecit. Qua ipsa hora iecit Deus preconem per celum et terram, natum sibi amicum fidelem et benedictum.

Item. Natus est circumcisus et ylaris.

Item. Abdalla, minimus filiorum Abdalmatalib paterne lucis splendore coruscus, cuius natuitas eadem hora Alahar Syro cognita est. Habebat enim Syrus telam de lana candida, tinta in sanguine Ioannis filii Zacharie, qui hora natuitatis Abdalla stillare coepit.

Nota quale miraculum accidit in natuitate patris ipsius Machumet. Et qualis uariacio cum dicant lana candida et tinta in sanguine que est rubeus.

Item Ventum est longa saeculorum serie usque ad terminum, quem prouiderat Deus, et prescripserat, et Vbi? ut lumen prophetae Machumat ipsum tandem in mundum prodiret. Factaque est in mense dulcheia, *id est, mensis posterius anni Arabum*, nocte Veneris, *Nota quare Saraceni custodint die Veneris*, diei Arrafa, *id est, quo aperiuntur porte templi Mecce.* Vox Domini ad Arriduum. *id est, Collectarius paradisi* dicens: Aperi portas paradisi, omniaque eius penetralia. Nocte siquidem complacuit mihi, ut lumen nuncii mei ex lumbis Abdalla in uterum Heminae transferam, in mundum processurum. Sic facto, cum iret Abdalla filius Abdalmatalib, iudex /fol. 53v/ et dominus Arabum, ad domum orationis respiciens uidit lucem magnam a domo sua in celum [af]efflammare*.

Nota qualiter Saraceni uolentes ipsum Machumetum exaltare in quot mendacia contrarietas et cecitates inciduntur. Hic dicunt quod pater suus fuit filius principis sive dominus et iudex Arabum, qui fuit maximus diues iure dominii. Et in Alcorano dicit ipse Mahomat fuisse pauperem et a Deo plus omnium ditatum ut supra dictum est.*

Glossa GdM: .ius in Alcorano dixit iste Mahomectus se fuisse orfanum et pauperem et dum Saraceni dicunt* eum* exaltari cum men<daciis>... ipsum Mahometum* uictuperant.*

Item. Testatur et mater, filium nec in utero, nec in partu ullum sensisse dolorem: Hec referens, quod cum sola esset in domo solitaria parturiens, nec adasset qui sitienti poculum ministraret, nec ipsa sufficeret. Adest, inquit, mulier cum poculo in uase perlucido, haustumque praebens, laborantem reficit.

Nota contrarietas cum dicat nullum sensisse dolorem et cum illa laborantem non sufficeret.

Glossa GdM: Contradictionem

Et sequitur. Assunt et obstretices albis indute, similes filiabus Abdemenef, ut iuxta me admiracione terruerunt, quis illis indicauerit, aut Vnde tam celeres aduenerint. Aduenit et uir albis indutus, id est, angelus

Glossa GdM: Quomodo se exaltat in menda<ciis>

datoque infanti osculo in fronte, ait, Gaude, et exulta Mohamet. tibi enim conseruatum est, quicquid ceteris negatum fuit prophetis, quos omnes sapientia et cordis amplitudine superas. Cum tibi pre ceteris data sit clavis uictorie. Eris sine metu et horrore nec restabit in mundo, qui nomen tuum non predicit.

Glossa GdM: . . . -ium repertum est

Item. Choraç uidelicet, que uelud plures perhibent duobus milibus annis ante plasmationem Adae manibus creatoris inherens, ipsum adorauit, sicut et angeli.

Glossa GdM:..be dicit se ante ab angelis creatum quam conceptum duobus milibus annis.*

De promulgacione et legalibus ipsius legis. Rubrica.

Quasi uox Dei. 163 Vobis quidem nuncium sicut et Noe et prophetis succedentibus ipsum, scilicet, Abrahe et Ysmaheli et Isaach atque Iacob et tribubus ac Ihesu et Iob et Ionathe et Aaron ac Salomoni, simul et Dauidi, cui dedimus Psalterium, fecimus. 164 Quorum legatorum nominibus signatis sunt et alii minime nominati. Azo 12 (Q. 4)

Item, 4 Nullum prophetarum huc usque nisi cum sue gentis lingua, ut singulorum optimus interpres haberetur misimus. Azo 24 (Q. 14)

Glossa GdM:... est, quia Jonas ad... in Babillone et cetera

Item. 27 Ipsi quidem Abrahe dedimus Ysaach atque Iacob librum legiferum et de prole sua prophetam excitauius, scilicet, Mahomat. Ipseque diues in hoc seculo et cum bonis in alio connumerabitur. Azo 40 (Q. 28)

Glossa GdM: abusio

Item. 1 Serum nostrum dilectum, cui uidelicet multum profuimus, a templo Aran, id est, Mecha, ad templum longinquum noctu substulimus, id est, in Jerusalem, ut eum de nostris uirtutibus et mirabilibus doceremus, qui omnia simul audimus atque uidemus.

Glossa GdM: Dicit in nocte quia nullus uidit.

Nota qualiter in nocte dicit, eoque in die nihil poterat ostendere Azo 28. (Q. 17).

Tunc eo dicitur ascendisse in celum et locutus fuit cum Deo.

Item. 157 Imitatores nuncii atque prophete scribendi legendue nescii, cuius mencio atque nomen reperitur in Testamento et Euangeli, Nota mendacium, qui gerenda precipit aliaque prohibet, bona saporiferaque uestro comedunt licita, alia quidem illicita ponit.

Glossa GdM: Nota quia non reperitur

Glossa GdM: Attrahit simplices ut manifestent eum*

Cogitationes prauas et errores eicit. Omnes inquam illi credentes et auxiliantes atque sublimantes, Nota qualiter indiget auxilium et petit humanam sublimitatem, suisque mandatis obedientes et boni sunt et bonis assotiantur. Azo 19 (Q. 7)

Item. 151 Vosque similiter omnes, id est Arabes, quibus de uobismetipsis prophetam excitaui, qui uobis dicenda gerendaque prius uestre non subiecta pericie monstrat. Azo 3 (Q. 2)

Item. 130 Plebs hominum atque diabolorum, nonne uobis meus missus est nuncius, qui uos meas uirtutes atque mandata et huius diei resurrectionem et aduentum ante me doceret. Azo 17 (Q. 6)

Glossa GdM: . . . uerum dicit se missum ad plebem demonum

Item. 83 Cum ego Deus sim sapiens et incomprehensibilis, Qualiter Deus se iactat. 84 Isaach rursum et Iacob, Noe predecessor suo, Nota fatuitas quod Noe fuit predecessor Jacob, suisque posterioribus, Dauid et Salomoni, et Ioseph et Moysi, Aaron 85 et Zacharie atque Iohanni, et Ihesu ac Helie, omnibus, scilicet, hiis bonis. 86 Et Samueli et Ezechie atque Hoth (*sic*) uias rectas patefecimus. Azo 16 (Q. 6)

Item. 125-126 Ipsi quoque Abrae Ysmaelique similiter, postea nos orationis domum timoris expertem. /fol. 54r/ communeque refugium hominum commodo proponentes, ut eam mundam et ornatam ac ydoneam illic orantibus aliunde<que> uenientibus efficerent iniunximus. Nota cum dicit domum orationi, id est, templum Mecce. Azo 2 (Q. 2)

Item. 26 Abrahe quidem hoc templum fundare et ipsum benedicere ac emundare propter aduenientes et inibi morantes ac Deum orantes, Deoque nullum statuere participem, et ad templum predictum 27 peregrinacionem predicando persuadere, quo super bestias, *id est camelos*, undique ueniant. 28 Vt sibi proficuum testificando uideant diebusque determinatis Deum nominando bestias sacrificent, Vnde tum se tum pauperes et egenos pascant. 29 Negocia sua peragant et uota compleant ac templum uetustum circumeant, quod factum maximum a Deo summe remunerandum iniunximus. Azo 33 (Q. 22)

Notandum quod longe ante Mohameth hunc locum Arabes et omnis subcessio Ysmaelis legem et circumcisionem licet ydolatriam admiscuerint, quam quidem destruxit Mohameth quando pessimam legem suam inuexit, quam eciam ipsum Abraam tenuisse dixit, et hoc ipsi putant et affirmant. Eciam notandum qualiter nomen Ysaach hic tacet, quia Arabes sunt filii Ysmahelis et ad ipsum dicunt Testamentum pertinere eoque maioris sit dignitatis et primogenitus Abrahe, et ideo sepe subponit uel omnino tacet nomen Ysaach. Hunc uero Testamentum uocant lucis. Sic enim inquiunt in eorum Coronica³¹:

*“Indignati filii Ysaach, seditionem mouent Keydar, causam proferentes pro eo, quod ipsi sint filii prophete, *id est, legitimi*. Sibi pocius deberi testamentum lucis prophetice”.*

*Iste Keydar dicunt fuisse primogenitum Ysmaelis, “paterna luce futuri prophete, *id est, Mohamet*, fulgentem”,³² quod false menciantur, eoque non inuenitur in Scriptura Diuina hunc esse filium Ysmaelis. Vnde, *id est, principalis, id est, primogenitus Ysmaelis, Nabaiot, et Cedar, et Abdeeb, et Mabsam, et Masma, et Dima, Maisa, Adab, Thema, Jatur, Naphis, et Kedma*. Hii sunt filii Ysmaelis.*

³¹ *De genetatione Mahumet*, 203, 45–47.

³² *De genetatione Mahumet*, 203, 29–30.

De ista autem luce maximam in eorum Cronica et Scriptura Sarraceni texerunt fabulam, putantes cum hac lucens parem dignitatem Ysaach, in quo ad Abraam de benedictione gencium facta fuit re promissio, ut scriptum est, Gen. 21. “Ecce ancillam et filium eius, quia in Ysaac uocabitur tibi semen”.

Dicunt enim sic³³: “Creator Deus omnipotens, ut primum Adam creauerat, consurgentis recens cerebrum subito contremiscens sonuit naturaliter, quasi frondes uento commote. Quod stupenti Adae sonitus inquit Dominus: Quem miraris Adam? signum est prophetarum et nunciorum mandatuum. Qua re non alii nuncii et prophete habuerunt, uidelicet, Christus, Moyses, Helyas, et cetera. Hoc ergo lucis semen uirtutis mee dono conceptum, non nisi dignis lumbis, mundequie uulue commendabis. Fuit itaque lux nascituri ex eo prophete Mohamet, omnibus diebus resplendens ex facie Adam tanquam sol in rota circuli sui, aut luna in nocte plenilunii”, et cetera. Vnde hec lux dicunt fuisse in faciem Ade usque conceptum Seth patrem prophetarum et nuntiorum Dei. Et de Seth ad Enos: Et per subcessionem usque ad Noe. Et usque ad Abraam. Vnde de Abraam sic ait: “Fuit itaque lux illa ex Abraham facie resplendens. Senescente iam Sara sterili, quae cum diuinam promissionem ex mariti uerbis quasi diffidens saepius retractaret, Abraham angeli coammonitu Hegir, id est Agar, ancillam addit, statimque luminis claritas in faciem grauide migrat. Nascitur Ysmahel, patrum lumen paeferens”, et cetera.³⁴

Et de Abraam siue Ysmahel usque ad Mohamet in quo cessant ad significacionem, quod fuerat sigillum et silencium omnium prophetarum, quasi generalis propheta et Messias.

Notandum quod si tantum exaltant Ysmahel, quare non dicuntur Ysmahelite? Et si tanti filii mater fuit Agar, quare non pocius nominantur Agareni quam Saraceni? Nulli dubium est propter naturalem confusionem. Et Dei iudicio. Quod enim menciantur scripto, confitentur ore. /fol. 54v/

Glossa GdM: Est missum solum ad Arabes

Item. 15 Viri legum, *id est, Judei et Christiani*, uobis nuntius noster missus, uos multa prius a nobis negata docturus. Multa uero taciturnitati comedaturus, lucem secum 16 librumque celitus missum, qui timentibus Deum uiam saluam et rectam ostendit, et a tenebris eicit, affert. *Nota cum dicit taciturnitati, id est, quia multa mala siue non bona tenebamus.* Azo 13 (Q. 5)

Glossa GdM: Dicit contrarium

Item. 46 Christum item Marie filium, cui commisimus ewangelium, quod est lumen et confirmatio testamenti, castigamen ac recta uia timentibus Deum ad

33 *De generatione Mahumet*, 201, 23–29.

34 *De generatione Mahumet*, 203, 18–22.

uestre legis complementum misimus. 47 Omnis igitur ewangelii seruus ipsius precepta iudicando sequatur, sin autem malus erit.

Nota contradiccio statim. *Cum prius dicat multa taciturnitati esset in nobis, quasi habendo Euangelium corruptum. Et modo dicit quod debetur iudicare secundum Euangelium, quasi incorruptum et immaculatum.* Ibidem.

Item. 68 Sciendum quidem uiros legum nullius legis fideiue perfectionem assequi, nisi Testamenti et Ewangelii ac huius libri a Deo positi, preceptis pareant. Ibidem.

Glossa GdM: Hic de Euangilio et Veteri Testamento

Item. 72 Preceptis uero nostris resistentes et incredulos a summo ad infimum destruximus. Azo 18 (Q. 7)

Item. 17 Sciendum quidem eos incredulos esse, qui Yhesum, Marie filium, Deum esse dicunt. Azo 13 (Q. 5)

Item. 73 Sunt iterum increduli firmantes deos tres esse, quia non est nisi Deus unus. Ibidem.

Item. 43 Increduli namque nostrorum preceptorum atque uirtutum lectionem, *id est, Alchorani*, inquiunt: «Hic homo non est nisi magus et mendax, totum ficticum et ab eo compositum afferens, et nos sic a patrum nostrorum secta diuertere proponens». Nota qualiter ueritas. *Vnde poeta. Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.*³⁵ Azo 45 (Q. 35)

Item. 70 Cur eum diuina precepta ferentem, demoniacum appellatis, licet uestri pluribus ueritas nequaquam placeat? 71 Si ueritas uelle uestrum sequeretur, celum et terra cum suis omnibus perirent. Azo 34 (Q. 23)

Item. 1 Per stellam uespertinam 2 cliens noster nullatenus errans 3 nil ex proprio uelle 4 nisi tantum diuinitus sibi mandatum loquitur.

Glossa GdM: . . . nitum stultus et falsus*

(Latest GdM autograph gloss)

<5-6> 7 Qui subleuatus ad orizontis celsitudinem, 8 ad Deum ipsum instrumentum illum atque docentem efficaciter accessit, tanti tamen spaci interuallo, 9 quantum sagipta arcu missa bis transcurseret. Azo 64 (Q. 53).

Nota quia forte voluit contrafacere Paulum. *Iuxta id. "Raptus fuit usque ad tertium celum". Et iterum. Euangelium meum non ab hominibus, et cetera.*³⁶ Azo 64 (Q. 53).

*Glossa: Litem se * dicat. Etiam sibi . . . tamquam docto a Deo.* (First gloss from an unknown hand).

³⁵ *Disticha Catonis I, 17.*

³⁶ *Epist. II Chor 2: "Deus scit, raptum huiusmodi usque ad tertium caelum".*

Quasi uox Mahometi. 158 Vos uiri, ego quidem ad uos uenio Dei nuntius regis celi et terre preter quem non est aliis, qui mortificat et uiuificat. In eum mihique suo nuntio legendi scribendique nescio penitus ipsi suisque preceptis subiecti credite suis preceptis obedientes ut boni efficiamini. Azo 19 (Q. 7)

Item. 14 Omnes boni Deo seruant, ut Christus Ihesus, Marie filius, persuasit. *Nota ueritatem, sed non intellexit.* Azo 72 (Q. 61)

Item. 91 Michi quidem iniunctum est non nisi Dominum ciuitatis Haran, *id est, Mecha*, adorare et in eum credere, cuius sunt uniuersa. 92 Et Alchoran hominibus euidenter legere et per ipsum castigare. Azo 38 (Q. 27)

Glossa: . . . dicit ut attrahat illam nacionem

Item. 82 Christianorum etenim sacerdotes et presules non indignantes presumptuosie, 83 cum uerbum super prophetam positum audiunt ueritatemque cognoscunt, lacrimantur et dicunt: “O Deus, nos cum illis bonis hominibus, *id est, Saracenis*, credentes te nos illis associaturum summe speramus. 84 Cur enim in Deum et ei quod a nobis de ueritate datum est non crederemus?” 85 Hoc autem uerbo sicut et omnes benefacientes aquarum fluxu dulcissima promerentur. *Nota aqua<m> dulcissimam esse in paradiſo.* Azo 12 (Q. 5)

*Glossa: Laudat ibi Euangelium et Testamentum sufficiens *.*

Item. 12 Deus pius atque misericors, uiuus et altissimus, preter quem non est aliis, 3 qui prius Testamentum, deinceps Euangelium rectas uias hominibus tradidit, 4 postremum librum ueracissimum, uidelicet, alfurchan uestre legis confirmatorem uobis, *scilicet, Christianis*, desuper prebuit.

Isteque continet uerba quedam firmisima et infringibilia que sunt libri, scilicet, mater ac materia, quedam uero contraria que nutantis peruersique cordis homines ad controuersiam ceteris inferendam et ad expositionis sue notitiam execuntur. Expositio uero sua soli Deo et sapientissimis, qui toto libro credentes, totum a Deo datum esse testantur.

*Glossa: Ideo palliat deceptionem suam. Et Deum * se librum qui non potest intelligi.*

Nota quam uaria et quam diuersa coniungit Spiritus dyabolicus atque ut Anguis lubricus per tot flexus et anfractus sese miseris et stultis abscondit, ut possit subripere et decipere. Azo 6 (Q. 3)

Item. Nota quod Mater libri ac materia nominat capitulum intitulatum De Vacha, quoniam ex eo tota Lex ori /fol. 55r/ ginem sortitur et fundamentum. Dicitur eciam capitulum ducentorum octoginta quinque uerborum. Verba uocant sentencias iuxta quosdam eorum, licet multi Sarraceni dicant se nescire discernere quo uel qualiter hec sentencie distinguantur in singulis uersibus. Vnde quando in aliquo iunguntur siue confunduntur statim recurrunt ad hanc dictam autem dicentes quod istud est de illis uerbis uel sentenciis que soli Deo et sapientissimis fidelibus Saracenis sciunt intelligere et interpretari uerba et rectam dispositionem.

Glossa: Nota quomodo omnes homines dicit posse saluari et paradiso...

Glossa: Nota hic de Trinitate

Item. 171 Summopere quidem caendum, ne in lege uestra quid indignum et iniustum proferatis, nec de Deo quicquam nisi uerum dicatis. Ihesus, Marie filius Deique nuntius, suusque Spiritus et Verbum Marie celitus missum existit. In Deum itaque illique suo legato credentes ne dicatis deos tres esse, cum non sit nisi Deus unus, qui filio caret, Eique uniuersa celi terreque subiecta sunt. Azo 12 (Q. 5)

Nota qualiter expresse confitetur tota Trinitas sancta, sed minime intellexit.

Capitulo ELNES A quo interpre<tatur mensa>

Item. 179 In Deum itaque credite, suoque legato parete, mercedemque maximam et gaudium accipietis. Azo 6 (Q. 3)

Item. 24 Liber hic uobis celitus missus licitum atque tenendum hœ uobis statuit. Azo. X (Q. 4)

Item. 32 In Deum itaque credentes, prophete credite, nisi deitatis amore carere studeatis. Azo 6 ((Q. 3)

Glossa: Nota quomodo se equalificat Deo, ut sibi credatur sicut Deo

Item. 125 Ubi reperiri potest lex melior quam hominis humilis, Deo penitus deuoti, O rybalde dyabolice, sequentis legem Abrahe, quem electum sibi 126 Deus omnia complectens, omnia possidens dilexit. Azo XI (Q. 3)

Item. Nequaquam ad incredulos a fide discedentes, 109 habentes autem libros, id est, Iudei et Christiani, uellent inuidia ducti, uos adherentes legi, recognita uera, id est, lege sua, malam accipere legem.

*Glossa: Hic prouocat simplices ad * quorum lege<m> malam esse*

Sed uos indurate, id est, estote fortes, usque dum Deus omnipotens placere suum patefaciat, id est, cum spata et uiolencia uelint nolint suscipiant. Azo 2 (Q.2)

Item. 111 Afferunt tamen neminem preter Judeum et Christianum ingressurum paradisum. Quod si uerum est, demonstratione probent. Igitur notandum ualde hoc. Quare si uolumus demostrare eis nolunt nos audire nec disputare. Ibidem

Glossa : Quomodo mostrabunt eis non audire

Item. 84 Dicite: «Nos credentes in Deum preceptisque tibi et Abrahe et Ysmaeli ac Ysaac atque Iacob, duodecimque tribubus simul et Moysi et Christo, prophetisque ceteris quos discernere neminis est, desuper a Deo fide nostra missis fidem et testimonium adhibemus». *Nota confessio Saracenorum. Et quomodo tenentur recipere Testamentum Vetus et Euangelium, si uelint credere ueritatem iuxta hoc textum.* Azo 6 (Q. 3)

Glossa: Quomodo totum contrarium faciunt.

Item. 5 A modo rursum hec a Deo uobis datur licentia ut de dapibus hominum legum, id est, Iudei et Christiani, comedatis illique de uestris, eorumque feminas bonas et timentes ac in Deum credentes et nequaquam amasios habentes cum

illis munera danda tribueretis, ducite. *Nota qualis dispensacio carnalis.* Azo 13 (Q. 5)

Glossa: Hic dat licentiam largam eis ad comedendum et luxuriandum

Item. Duas, scilicet, aut tres uel quatuor uxores ducite, nisi timueritis eas nullatenus pacificare posse. *Nota quare ipse igitur tot habuit uxores* Azo 9 (Q. 4)

Glossa: Nota de quatuor uxoribus

Item. 23 Omnes hee mulieres uobis interdicte sunt et illicite.

Glossa: Hic nota qua matrimonia <licita> sed non sibi.*

Vestre, scilicet, matres et filie, sorores et amite, neptes atque materterere, nutrices atque germane collactee, matres eciam et filie mulierum uestrarum si a uobis tacte fuerint, sin autem lice sunt, nurus eciam dueque germane, que tamen aliis temporibus quasi lice sumpte sunt. Deus quidem pius et misericors ueniam efficiet. Ibidem.

Item. 222 Menstruatas item nemo tangat, nisi prius mundatas. Res namque munda Deo placet. Azo 4 (Q. 2)

Item. 234 Mulieres suis maritis mortuis, nemini nisi post quatuor menses decemque dies nubant.

Glossa: Nota qualiter introducit ad luxoriosas mulieres

Item. 228 Non nubant eciam aliique relicte, nisi prius tribus emundate menstruis. 235 Igitur absque molestia et impedimento permittatis eas sua corpora adaptare atque polire. Ibidem.

Glossa: Hic dat licentiam fornicandi sub specie castitatis.

Item. Castitatem ubique nisi cum propriis uxoribus aut sibi subiectis et ancillis obseruantibus. Inde namque nulla fiet querimonia.

Nota castitatem dyaboli. Azo 34 (Q. 23)

Item. 223 Mulieres uobis subiectas penitus pro modo uestro, ubicumque uolueritis parate. Azo 4 (Q. 2)

In alia autem translatione Alchorani sic ait: Mulieres uestre aratura uestra arate eas ubi /fol. 55v/ uultis.³⁷

Glossa: Hic uidetur concedere uicum sodomie cum mulieribus

Nota qualiter concedit cum mulieribus palliate sodomiam.

³⁷ Riccoldo da Monte di Croce, *CLS VI* (38) “Item in capitulo de Vacca concedit sodomiam tam cum masculo quam cum femina. Dicit enim saracenis quod «non polluant se cum infidelibus nisi credant»; et de mulieribus dicit: «Mulieres uestre aratura uestra, arate eas ut uultis». Et tamen in eodem capitulo prius dicit quod illi sodomite tempore Loth operati sunt «abominabile uicum et pristinis nationibus insuetum».” Cfr. BAV, Vat. Lat. 4071, fol 29r: *Alkoran*, II 223 “Habetur in libello fratris Ricoldi, hanc esse azoram de uacca et quod sic dicatur quod non polluant se cum infidelibus nisi credant. Item mulieres uestre aratura uestra arate ut uultis. Hic autem translator dicit mulieres uobis subiectas penitus pro modo uestro ubicumque uolueritiss parate.”

Item. 15 Mulier adulterio quatuor feminis testibus conuicta, in domo usque dum illi Deus uiam apperiat uel ipsa moriatur sit detenta. Azo 9 (Q. 4)

Nota cum dicit uiam aperiat, id est, ut dimittatur dispensacione.

Item. 4 ImpONENTES adulterium bonis feminis nec hoc quatuor testibus probantes ictus octuaginta paciantur. Azo 35 (Q. 26)

Glossa: Hic uix accusabit adulterium, sed non poterit probari.

Item. Bone femine suos uisus quantum licet tegant, membraque genitalia similiter. Hoc est optimum apud Deum. Ibidem.

Glossa: De suspitione suarum mulierum

Item. Deus enim omnipotens omnia penetrat. Nullus prophete domum comedestum ingrediatur nisi uocatus.

Nota qualis lex ut in ea talis miseria, scilicet, de cura domus sue adhuc Dei habeat ut famulus suus. Sed tamen ut uerius est totum propter uxores suas dicit. Sicut Zelopicus et adulter pessimus. Azo 44 (Q. 35)

Item. 6 Deus quidem super quos uult suum prophetam exaltans, cum sit omnipotens, illi partem prede uestre de bestiis et eximiis statuit 7 precepitque quod opes uillarum Dei sint atque prophete et propinquorum et orphanorum et pauperum ac peregrinancium. Quicquid igitur propheta uobis iniunxerit, facite.

Nota qualis Dei precepto, scilicet, latrocinium et depredacio ut ditaretur Mahomet cum parentibus et amicis Azo 70 (Q. 61)

Glossa: Vero erat amator rapinarum <quas> concedit

Glossa: Hic instruit quod lex sua non repro**

Item. In nomine Dei pii et misericordis. 1. Meos et uestros inimicos, o uiri boni, uobis nullatenus amicos faciatis ut uestra sic secreta dinoscant, cum uestre legi ueracissime resistant et prophetam, *id est, ipsi Mohamet*, eicere querant. Azo 71 (Q. 60)

Item. 8 Deus enim recte facientes diligit. 9 Et uobis iniungit, ut non participemini aliquibus in negociis cum expugnantibus [uero] <uos> pro lege uestra et domos uestras auferentibus nec eos ullatenus diligatis, sin autem malis associabimini.

Glossa: Confortat ad odium

Nota qualis perfectio. Et ubi est illud quod dictum est de sequendo siue deseruiendo Deo ut Christus persuasit Jhesus Marie filius. Azo. Ibidem.

Glossa: Confortat ad bellum

Item. 4 Ipse quidem diligit pro sui nomine pugnantes aciebus bene dispositis more firmiter hedificii structi preeuntes. Azo 72 (Q. 61)

Item. Certamina perficite. Azo 4 (Q. 2)

Glossa: Precipit occidere hostem cum superius dicit contrarium

Item. Item hostes atque pugnaces Dei precepto, dileccioneque expugnate et interficie. Azo. 3 (Q. 2)

Item. 194 Inferentes uobis iniurias atque molestias cum similibus penis afficite. Ibidem.

Item. 191 Apud Mecham tamen nemo, nisi uobis superueniens hostis perhimatur. Ibidem

36 Omnes incredulos, uelut ipsi uos, omnes expugnate, scientes Deum timentibus auxiliari. 37 Nulla fides est incredulorum, sed error maximus. Azo 20 (Q. 9)

Glossa: Contradiccio quia superius dicit contrarium

Item. 111 Bon[u]is Dei nomine belligerantibus Deus paradisum tribuit, precium pro suis animabus atque substanciis siue perempti siue peremptores existant. De Dei quidem pollicito nemini dubitandum quod Testamento et Ewangelio et Alfurkan confirmatur. Ibidem.

Glossa: Zelus: quod Deus promittit paradisum bellatoribus

Item. 61 De propheta, id est, Mahomet, male loquentes et dicentes se non dixisse, scilicet ueritatem, graui malo punientur 62 Et licet uos coniurando ut uestrum amorem habere queant, se uelle simulent, tamen Dei nunciique sui dilectionem atque fidem habere melius esset. Ibidem.

Glossa: Qualiter interdicit suos ad... ut solum se diligent

*Glossa:... incitat ad bellum. Et dicit... dum se propter habentia terre**

Item. 100 Terrarum propter Deum expugnatores et e domibus suis propter Deum atque Prophetam quesitum exeunt in terris habundantiam adipiscuntur. Ibique morientes Dei misericordiam integre consequentur. Azo 11 (Q. 9)

Item. 36 Cum in libro Dei, id est, Alchoran, die qua celum et terram condidit, sit totus mensium numerus XII. Eorum quatuor hac lege data [super] <sunt> Haran in quibus nichil animabus uestris nocuum agatis.

Nota qualiter dicit in quattuor mensibus descendisse hanc legem sibi, quasi paulatim paulatim. Quapropter custodiunt festum. Azo 20 (Q. 9)

Item. 173 A morticinis uero et porco ac sanguine et ab animali quolibet perempto non in Creatoris nomine et a lupo et huiusmodi uos abstинete. Azo 3 (Q. 2)

Glossa: prohibitio comedendi morticini<um> et alia*

Item. 183 Ieiunium quidem uobis sicut et predecessoribus uestris, per quod Deum timere uideamini, 184 tempore statuto, certoque dierum numero, uidelicet, 185 mense Romadam, id est, sicut nostra quadragesima, in quo liber hic legifer boni malique discretiuus celitus est datus, iniungimus, Quod quisque uiuus preter infirmum et uiatorem persoluat, quod et ipsi eciam postea faciant tempore quolibet. Deus enim mansuetus et pius, 186 grauia a uobis nequaquam exigit. Azo 3 (Q. 2)

187 Item. Die tota ieiunio /fol. 56r/ nantes, nocte ieiunium soluite, tunc comedentes et bibentes quantum libuerit fere usque ad principium hore que solis ortum antecedit. Ibidem.

Glossa: Hic judeizat in jejunio. Et concedit luxuriam sub pallio cum jejunio.*

Item. 187 Qui communiter eciam uobis nocturnos cum mulieribus coytus cum abstinentiam huiusmodi, tum uobis impossibile agnoscat, permittit, inde datus ueniam. *Nota quomodo ad per abstineniam injungitur coytus. Ibidem.*

Item. 6 Viri boni cum oratum surrexeritis facies uestras ac manus ac brachia usque ad cubitum et pedes usque ad tibias abluere. Et capillos reuoluendo caput abstergere, *mirum est, quia non possunt adhuc spectare*, et post choytum mulierum balneari uos oportet. Infirmi quidem uel in itinere ab egestu uel mulierum choytu uenientes et aquam minime reperientes, facies suas atque manus terre munde puluere tergant. Deus namque uestram diligit munditiam. Azo 13 (Q. 5)

*Glossa: Hic ostendit fatuitatem suam: <tergere> <in>mundiciam faciei cum puluere**

Item. 7 Cumque uos confessi fueritis, *scilicet, tunc lauando et puluerizando*, coram Deo, uos fedus inter uos firmatum audire et credere, Deum timete, cum ipse archana cordium cognoscat. Ibidem.

Item. 32 Non fornicemini. Hoc est scelus uiaque praua. *Igitur cun ancillis, ut dictum est, et cum aliis non est fornicacio.* Azo 28 (Q. 17)

Glossa: Hic palliat non fornicemini, ceterum concedit fornicacionem*

Item. 43 Post coytum. Item et egestionem antequam orent abluantur, nisi uel egroti uel in itinere fuerint. Ubi repertus aque sit impossibilis, tunc enim terre munde puluere quasi aqua tergendo emundari licet, Deus namque pius ueniam dabit.

Notandum quod super omnia quasi saraceni in hac ablucione maximam diligentiam habent, uidelicet, in respiciendo prepucia, et mingendo, ne aliqua gucta cadat in uestibus aut in gambis. Et in anu cum digitis. Itaque quod plus bene lotus et mundus est, magis inter eos religiosus reputatur. Racio, quia dicunt quod si tantum una gupta caderet super eos uel quod tam modicum et cetera, nil prodest tunc sua oracio. Azo. 10 (Q. 4)

Item. In nomine Dei pii et misericordis. 1. Deo quisque bonus gracias reddat. Qui celorum et terre conditor angelorum quosdam habentes duas alas, quosdam tres, quosdam quatuor. *Nota qualis propheta et celestium revelator.* Azo 46 (Q. 35)

Glossa: Nota stulticia stulticiarum <de alis> angelorum*

Item. Deus enim omnia uidet. 22 Videte firmiter an nobis adorati loco Dei, quantum est formica in celis seu terra mandent uel aliquam apparicionem secundum dicta uestra sorciantur. *Nota eciam de ista formica qualiter et cetera.* Azo 45 (Q. 34)

Glossa: Nota stulticia formice, ador<antium>*

Item. 47 Apud ipsum, *scilicet Dominum*, autem erit dies, quales sunt anni mille a nobis dinumerati. *Igitur est nox et obscuritas aliquando apud Deum.* Azo 33 (24)

Glossa: Hic insanit nos adorare <imagines> quasi deum

Item. 25 Imagines quidem Dei loco in hoc seculo adorancium, alii die futura reprehendent alios et maledicent ad ignem ituri sine uindice. *Nota causa quare*

Sarraceni destruunt ymagines Christi et Sanctorum, putantes nos eas Dei loco adorare. Azo 40 (Q. 29)

Item. 100 Quorumdam quidem est positio diabolos socios atque participes Dei esse ipsumque Deum filios et filias habere. Hoc dicit propter idolatras Sarracenorum siue Ysmaelitarum dicentes feminas ab ipsis esse creatas, uidelicet, Alleto, Allaute et Menech tunc adorantes.³⁸ Azo 16 (Q. 6)

Glossa: Hic mentitur in duobus

Item. 30 Iudeos dicentes Ozair, *id est, Elyazar*, esse filium Dei, Christiani uero Yhesum, quorum uerba predecessorum nugis assimilantur, confundat Deus. 31 Qui eciam suos sacerdotes atque pontifices, Yhesumque Marie filium sibi dominos loco Dei sumentes uenerantur. Cum ipsis preceptum sit, non nisi Deum unum adorare. Azo 20 (Q. 9)

Item. 52 A Deo quidem nullus nuncius seu propheta missus est, nisi a cuius corde dyabolicis subgestionibus et uoluptatibus affecto, malum abradat et bonum inserat. *Nota quam ypocritalis loquitur, id est, uerba loquendo et fictie proferendo.* Azo 33 (Q. 23)

Item. 33 A Deo deductus in errorem, nunquam dirigetur. Azo 51 (Q. 40)

Item. 23 Coram Deo nisi secundum uelle suum nemini prodest aliis oracio.

Nota quam insane loquitur sicut demoniacus.

Item. 100 Nisi Deo uolente, nemo credere poterit, Azo 21 (Q. 9)

Glossa: Hic se condampnat

Item.. 93 Quis est deterior magisque reus quam Deo mendacium imponens uel se missum fuisse nuncium falso prohibens uel sibi possibile leueque fuisse, se talem librum facere, qualem Deus edidit? Azo 16 (Q. 6)

Nota quod pro maximo arguento eorum sunt Sarraceni dicentes quod numquam potuisse facere Mahomet talem librum qualem est eorum Alchoran et ideo est a Deo.

Item. 1 Per Angelorum in celis seriem homines 2 a uia mala diuertencium 3 preceptisque legencium, 4 non est /fol. 56v/ nisi Deus unus. Azo 48 (Q. 37)

Glossa: Iuramentum stultum

<Item. > 72 Omnes quidem dicentes Christum Ihesum, Marie filium, Deum existere, mendaces et increduli reperti sunt, cum Christus ipse dixisset: “Filii Israelis, in Deum Dominum meum atque uestrum credite, cui quisquis socium atque participem posuerit, ingressum paradisi illicitum sibi reperturus et ignem in perpetuum, expers adiutoris atque uindicis”. Azo 13 (Q. 5)

38 Cfr. Q. 53, 19, *An tribus imaginibus uisis, uidelicet, Alleto, Alouce, 20 Meneth.*

Item. 75 Christus quidem, Marie filius, non est nisi Dei nuntius, quem et plures nuncii precesserunt, materque sua uera et illi utrique comedibilibus uescebantur. Ibidem.

<Item.> 149 Perquiratur ab incredulis an ipsi perhibent esse filias Dei filiosque sui? <150> 151 Pars autem plurima menciendo, *id est, quando fuerunt in concilio, Vnde fuit expulsus ipse Sergius cum suo magistro Nestorio,* dixit 152 Deum habere filium.

Glossa: <quia> est carnalis, non potest nisi carnaliter agere

153 Cepitne filias plus diligere? *Nota qualiter nos deridet.* 154 Quid iudicatis immemores? <155> 156 An uestri dicti rationem firmam habetis? *Igitur omnino debent nos abscultare et dispuatate hoc, si est uerum an non.* Azo 48 (Q. 37)

Item. 4 Increduli uero alium Chriti Deo consimilem et equalem ponunt., *id est Spiritum Sanctum.* Azo 15 (Q. 6)

Glossa: Hic excusat non esse missum ad faciendum miracula*

Item. Tu quidem nequaquam ad eos, *id est, incredulos,* cum Dei miraculis manifestis uenies, quia te plusquam alii cognoscunt hominibus quam tamen ponderas. Nota iniquitas cum dicit miraculis manifestis et contrarietas, cum alibi dicat quod non nusquam cum miraculis et hic dicit cum occultis, quoniam uelud odiosa atque contraria reiciunt. Quod est totum oppositum, cum fides nostra tota est fundata cum miraculis. Azo Ibidem.

Item. 21 Quid enim peius est quam Deo mendacium imponere suisque uirtutibus contradicere? *Quales uirtutes miser fecit ipse.* Ibidem

Item. 38 Per res uisibiles 39 et inuisibiles 40 nuncii 43 uerbi bonum est, a Deo mundi conditor<e> compositum, *Nota qualiter omnia uerba sua dicit esse diuina,* 41 non a[d] mimo uel cantore 42 uel mathematico. Azo 79 (Q. 68)

Glossa: Horribile mendacium.

Item 6 Christum item Marie filium dicentem: “O filii Israel, ego a Deo missus nuncius quod de testamento meis inest manibus affirmo uobisque nuncium afferro de nuncio post me uenturo, cui nomen Ahamectus, magum esse illi mendaciter asserebant. 7 Quis autem peiorem imponentem mendacium Deo. Azo 72 (Q. 21).

Nota qua fronte meretricali habuerunt, et qua fide et qualem conscientiam compositoris huius libri.*

Item. 15 Per stellas combustas, 16 et retrogradas, atque directas 17 ac noctem obscuram 18 et auroram, *Nota qualem stultam iurationem inducit Deum facientem,* 19 hoc uerbum est boni prophete, ipsum, *scilicet, uerbum,* absque <augmento> diminucione ferentis, 20 qui coram Deo potens est, ipsi 21 deuote seruiens, suum preceptum numquam transgrediens, Azo 91 (Q. 81)

Glossa: Bestiale iuramentum

Item. 1 Per angelos legacionis efficaces 2 uentosque siccios et imbriferos demonesque 3 licitorum et illicitorum discreturos 4 ac prophetis diuina mandata 5 correctoria 6 uel instructoria concito ferentes 7 omne nostrum mandatum accidet. Azo 87 (Q. 77)

Glossa: Mentitur quia numquam seruiuit Deo*

Glossa: Introducit Deum iurare per demones*

Item. 16 Per occasus ruborem 17 noctemque tenebrosam 18 lunamque deficiente 19 ex hinc mandata post mandata uidebitis. (Q. 84)

Item. 1 Per celum stellamque currentem 2-4 lucidam omnis anima suum opus scriptum inueniet. Azo 96 (Q. 86) *Supra dicta nota* Azo 94 (Q. 94)

Glossa GdM: Iurat Deus per animam damnatam

Item. 1. Per diem seculi futuri 2 animamque ream, 3 licet homines opinentur me mimine potentem ossa sua resuscitare, 4 ego suos digitos erigam atque componam. Azo 84 (Q. 75)

Glossa GdM: Iuramenta multa stulta

Item. 1. Per uentos suflantes, 2 attractasque nubes ponderosas 3 et naues equore currentes, 4 angelosque nuncios, 5 hec omnia precepta uera sunt. Azo 62 (Q. 51).

Item. 1. Per montem Synai 2 librumque lineariter 3 in cartis subtilissimis scriptum 4 et per superne domum hedificatam 5 tectumque sublime 6 mareque metis pressum. et cetera. Azo 62 (Q. 52)

*Glossa GdM: * numquam audire alium predicationis ueritatem predicanter*

Item. 6 Viri boni, cauete ne si quis malus uobis prediceret, <uos inscios inueniat>, yam prophetam habentes. Azo 60 (Q. 49)

Item. 21 Omnes [igitur] ergo homines Deum uestri priorumque factorem, 22 qui terram ymmo celumque summo dispositu et ymbres ac arbores earumque fructus producit inuocantes timete, eyque nullum existere parem firmate. Azo 2 (Q. 2)

Item. 57 Christo quoque Ihesu Marie filio parabolas exponente, plures discesserunt. 59 Ille uero non fuit nisi uir tantum, cui multam bonitatem contulimus. Azo 54 (Q. 43)

Glossa: Negat Christum esse filium Dei nulla ratione alia nisi quia comedebat.

Item. 75 Christus quidem, Marie filius, non est nisi Dei nuntius, quem et plures nuncii precesserunt, materque sua uera et illi utrique comestibilibus uescerantur. Azo. 13 (Q. 5) *Notandum /fol. 57r/ quod hec in Christo blasphemia a principio Alchuran usque in fine prialiter continuatur ubique et in hoc cognoscitur principali causa ab heretico Sergio ob odio contra catholicos introductum fuisse.*

Glossa: Senes loquentem cum <com>cybina sibi reuelante dixit m<ulieri> se sciuisse* per propheciam*

Item. 3 Prophete quandam suarum mulierem alloquenti reuelando quiddam illa respondit. "Quis tibi uerbum illud aperuit?" At ille: "Deus omnium scientissimus. Azo76 (Q. 66).

Nota sanctitas Mohometi et miraculum

Item. 1. Appropinquauit hora lunaque bipertito diuisa est. 2 Hoc tamen ceterisque mirabilibus uisis contradictores suas uoluptates propriaque uota secuti dissescerunt, affirmantes hoc artem magicam esse. Azo 65 (Q. 54)

Glossa GdM: Nota de miraculo lune

Nota quod in toto Alchoran non inuenitur dixisse aliquod miraculum quam istud fecisse, ymmo magis dicendum apropiasse sibi ex eo. Quod aliquod signum contigerat in luna, quod dicit propter se factum. Cum uero hic dicat ceterisque mirabilibus ad innuendum fecisse alia miracula. Dicendum de illis occultis ut dictum est supra. Tu quidem nequaquam ad eos cum Dei miraculos manifestos uenies et cetera. Sed in hoc ipsimet sibi ut consuetum est contrariatur, cum dicat non missum fuisse cum miraculis, ut eciam supra habes. Tu nequaquam cum sis tantum castigator a nobis missus et cetera... Sed doctores Sarracenorum super hunc capitulum, quod dicitur eorum lingua "Delkamar", quod interpretatur luna, hec taliter disponunt, dicentes: Quod Mahometus stabat cum sociis suis et cum uiderent lunam appropinquantem coniunctioni dixerunt ei: "Ostende nobis aliquod prodigium". Et ipse annuit lune duobus digitis, scilicet, indice et medio. Tunc fracta est in duas partes. Et una pars cecidit super montem Elhykays qui imminet ciuitati Senes, que est ex una parte. Et alia medietas super alium, qui dicitur Mons Rubeus, situs ex alia parte ciuitatis. Et cum sic fracta esset luna uenit et intrauit manicam camisie Mahometi, et ipse integravit eam. De reuelacionibus et diuinis locucionibus, et sentenciis suis, quales sunt omnes fabulose et mendose in Doctrina sua; et hic, ut de angelis cum alis, et de forca quantum est in celis et de reuelacione sue mulieris, et cetera. Manifeste quomodo hoc est uerum perpende.*

Item. 18. Incredulorum facta cineri per uentum impetuosum disperso, similia sunt, Azo 24 (Q. 14)

Item. 4. Ignem quidem feruentissimum inibunt, 5 fontes ibi fluentes potaturi 6 et sambuca tantum ibi cibandi.

Glossa GdM: Quod peccatores comedunt in inferno

Notandum quod sambuca numquam uidit Mahometus, eo quod non inueniuntur in illis partibus orientalibus propter calorem. Ideo presumendum est quod iste talis qui has nouas et inauditas penas inferni fabricauit, fuit occidentalis. Azo 96 (Q.86)

Adhuc ponit alia arbor cibandi in inferno peccatoris. Ezechum. Et angelus mortis Melich dicit esse. Azo 54 (Q. 43)

Item. 1 Per celum signiferum 2 placitique diem 3 et testantes ac testificatos 4 ex Alh>udud accenso foco percussis 5 et habitaculis suorum super se casu

diruptis, 6-7 non ob aliud uindicta sumpta est, 8 nisi quia minime crediderunt. Azo 94 (Q. 85)

Nota qualiter cum nouis fabulis et quasi diuinis iudiciis mendaciter inducit ad terrorem ut per minis istis et aliis ac penis inferni terribilibus que sepe repetit et stultitzat, ut sibi credant simplices.

Glossa GdM: Hoc mendacium dicit ut nil dicat contra ipsum.

Item. 11 Homines Themuth contradicentes suo prophete illos docenti 12 displicita 13 et de cibo potuque camele nullatenus interficiente castiganti, cum ipsam peremissent. 14 Terre motus superueniens illos funditus coequauit. Azo 99 (Q. 91)

Nota quod in suis fabulis nominat aliosque inauditi fuisse prophete ad suum fauorem cum sententiis quasi diuinis et iudiciis ut dictum est, uidelicet, Scale fuisse propheta Arabum. Et Hath et Themuth ac aliarum gencium, scilicet, Madyanitis Schaybe missus ut ipse ad predicandum et castigandum. Et Aschearem, Hesoram, Arazoe, Huth, Alchifla quod sonat potius nomen alicuius dyaboli, Alyeja et Ysmahel. Eciam et nomen gentis que numquam fuerunt, ut quasi perdita de scriptura diuina reparando.*

Glossa: Hic fingit fuisse aliquos falsos prophetas /fol. 57v/

Item. 121 Omnes hunc librum celitus missum, pro more debito equanimiter legentes credent. Increduli uero perpetuo punientur. Azo 2^a (Q. 2)

De premio siue paradiso huius legis. Rubrica.

Glossa: Paradiso

Deum paradiso bonos inducturum, ubi dulcissimas aquas pomaque multimoda, fructus uarios et decentissimas ac mundissimas mulieres, omneque bonum in eternum possidebunt, predicate. Azo 2 (Q. 2).

Item. 122 Omnes benefacientes in paradiso aquis subtus fluentibus amena perseueranter collocabo. Hoc Dei uerbo quid est uerius? Azo II (Q. 2)

Item. 31 Paradisum fontibus amenam benefacientes. Et illic anulos et torques aureos et ornatus sericos uirides et deauratos possidebunt et in lectis auleatis accumbent. Azo 29 (Q. 18)

Item. Alferdeucz, *id est locus paradisi*, hereditabunt et ibi perpetuo manebunt. Azo 34 (Q. 23)

Item. 59 Paradisum, uidelicet, gradibus distinctam et aquarum fluxu iocundam, 33 ubi torques aureos et margaritas uestesque sericas habebunt. Azo 47 (Q. 35)

Item. 54 Illa die nemini malum faciemus nisi secundum meritum suum. 55 Tuncque uiri paradisi mulieresque sue similiter de nullis solliciti 56 puluinariibus sericis accubati, 57 de fructibus omnibus in umbra comedent, 57 omnes sibi placidum insuper accepturi. 58 Verbum salutis et diuine pietatis 59 alternatim audient. Increduli uero repellentur illinc. Azo 47 (Q. 36)

Item. 41 Victum bonum 42 gaudiumque plenum et honorem integrum omnium rerum uoluptatum 43 in paradiso 44 suis lectis in aliorum directo positi possidebunt. 48 Habentes mulieres oculis clarissimis et immensis 49 uelud oua, nunquam illos nisi tantum ad maritos suos erecturas. 45 46 47 Et eisdem uestimentibus fructus quoslibet porrigetur cyphus plenus humore clarissimo et dulci ac saporifero. Azo 48 (Q. 37)

Item. 50 Huiusmodi namque uiris porte paradisi patebunt, 51 in qua molliter discumbentes pomis multimodis et syropo pocientur. 52 Mulieres eciam uerecundas et coequas nusquam uergentes uisum nisi tantum ad maritos suos habebunt. Azo 49 (Q. 38)

Item. 22 Credentes autem et benefacientes pulcherrima loca paradisi possessuri omne suum uelle perficiunt. Azo 53 (Q. 42)

Item. 69 Omnes enim qui nostris preceptis crediderunt, 70 cum suis mulieribus paradisum possidebunt, gaudium plenum accepturi". 71 Etenim in catinis et in poculis aureis plenis omni suo uelle tum formoso tum saporifero administrabitur illis, 72 illic perpetuo mansuris omnique uoto suo perpetuo potituris 73 fructus multiplices commesturis. Azo. 54 (Q. 43)

Item. 15 Eme paradisum timentibus tributam, ubi sunt aque ceteris odore saporeque consimiles. Sunt illic et alii riui saporiferi. Alius lactis, aliis meri, aliis mellis dispumati. Sunt et ibi omnimoda poma. Azo 59 (Q. 47)

Glossa: Paradisus porci Mahometh et suorum cecorum

Item. 17 Paradisum possessuris 18 et ab igne penitus liberandis dicetur. 19 De fructibus omnimodis uobis datis, optimoque uictu, comedite atque bibite obactus uestros optimos 20 et super uestium stramenta formossissima pro modo uestro discumbite, ducturi uirgines decentissimas cum oculis immensis atque pudibundis, nusquam nisi tantum ad maritos suos flectendis.

Glossa: Ista bestia in hac uita suis insensatis se sequentibus. . . prohibet bibere uinum et paradiiso concedit eis.*

21 Credencium quoque filios credentes secundum opera sua sufficienter remunerabimus illis. 22 Fructus et carnes pro sui uoti modo multiplicaturi. 23-24 Qui pueris suis speciosis ut margarite constipandi, potum sument nec uerbi fetidi nec inmensi peccati participem. Azo 63 (Q. 52)

Item. 7 Fiet cunctorum chohors tripertita, 8 scilicet, dextra, 9 sinistra et 10-12 anterior que paradiso ditissime proprius existunt. 13 Gens uero prior 14 posteriorque pars minima 15 illic sedebunt accubati. 16 Hii quidem in illorum directis, 17 quibus amministrabunt adolescentes pulcerrimi 18 cum fialis uasisque ceteris plenis optimo liquore 19 nec capitis dolorem, nec ebrietatem parituro 20 electaque poma 21 carnesque uolatilium afferent. 22 Aderunt eciam et uirgines oculis immensis atque pulchris. 23 Talem itaque 24 suorum factorum remuneracionem accepturi, 25 nullum uerbum fetidum /fol. 58r/ seu culpabile, 26 sed

tantum salutacionis uerbum mutuum audient. 27 Dextre quoque partis homines
 28 inter ficus 29 arboresque proceras manentes 30 umbram optimam 34 cum
 ceteris stramentis 31 amnemque fluentem, *id est, fontem*, 32 pomaque 33 multimo-
 da illis nunquam prohibenda <35> 36 uirginesque 37 coequeras 38 maritos
 suos maxime diligentibus habebunt. 39 Sunt et in hac chohorte pars priorum 40
 parsque posteriorum. 41 Homines uero sinistri 42 focum pessimum 43 umbram-
 que fumi nigerrimi inibunt. Azo 67 (Q. 56)

Item. 11 Omnis credens et benefaciens a Deo paradisum aquis amenam per-
 petuam mansionem. Azo 76 (Q. 65)

Item. 11 Deus illos ab illius malo diei liberat, dans honorem et ornatum 12 atque
 mercedem maximam paradisum, uidelicet, et lectisternia serica propter indura-
 cionem, *id est, fidei stabilitatem*, 13 ubi nec solis feruorem seu frigus sentient, 14
 sed arborum umbraculum sibi suos fructus collecturis inclinancium illic habituris.
 15 Et ibidem cum uasis uitreis et argenteis 16 optime compositionis. 17 Illis potus
 uelud zinziber saporifer 18 ex fonte zelzebil administrabitur. 19 Aderunt et iuuenes
 uelud margerite speciosi 20 omniumque diuiciarum et bonorum copia. CP. 21 Vests
 quidem sericas et deauratas illi iuuenes induent, torques argenteos in brachiis fer-
 entes. Vinum quoque benedictum illic Deo dante sufficiet. 22 Huiusmodi quidem
 mercedem ob actus uestros gratos et commendabiles accipietis. Azo 82 (Q. 76)

Item. 41 Timentes autem in umbraculis ex fontibus 42 et fructibus 43 ceteris-
 que cibis pro uelle suo spaciose propter actus suos comedent atque bibent. Azo
 88 (Q. 77)

Item. 31 Timentes uero sufficienter, 32 illic possidebunt ortos palmarum et
 uitium, 33 puellasque consocias et consimiles papillis breuissimis 34 uasaque
 plena. 35 Nullum uerbum dishonestum seu mendax audituri. Azo 89 (Q. 78)

Item. 20 Liber autem bonorum, *id est, Alchoran sarracenorum*, formosissime
 scriptus 21 altissimo loco ponetur 22 legendus hominibus Deo propinquis, 23 qui
 puluinaribus stramentisque sericis paradiso quiescent, 24-25 potaturi uinum
 sapidum et uelud muscus odoriferum suisque faciebus omnis inheret decor atque
 pulcritudo. 26-27 Erit quidem illi uino commixtum de Thesniç fonte, 28 uidelicet,
 a[d] Dei propinquis potando. 29-30 Credentes quidem talia, hic maxime pro
 illis laborare deberent. 31 Illa quidem die credentes hic derisi 32 sepius deride-
 bunt incredulos, qui cum fructibus ad suas mulieres transeundo 33 illos erroneos
 [cuique] <curaque> carentes sepius appellare consueti sunt. Azo 95 (Q. 83)

Item. 11 Credentes atque benefici paradisum aquarum fluxu iocundam quod
 <est> magnum possidebunt. Azo 97 (Q. 85)

Item. 9 Qui propter actus suos laboresque bonos 10 paradisum excelsam
 conseruant, 11 ubi nullum uerbum dishonestum audituri 12 fontem prosilientem
 13 lectosque sublimes 14 cum stramentis sericis 15 puluinaribusque congestis et
 16 ciphos appositos habebunt. Azo 99 (Q. 88)

Item. 46 Qui timuerit coram Deo stans duas paradisos <47> 48 rerum multiplicium omnimodi boni fecundas <49> 50 fonciumque fluxu iocundas, hereditatem accipiet, <51> 52 ubi sunt omnium pomorum parilies. 53 An aliquid horum factorum Dei contradicit? 54 Illic quidem credentes accubabunt tapetis sericis stramentisque purpureis omnibusque sibi dilectis perpetuo pocientur, <55> 56 ducentque puellas formosissimas, <57> 58 ut iacentus et margarites ab hominibus atque diabolis nunquam deuirginatas nec menstruatas. 59 An horum aliquid abnegatis? 60 Bonorum solum premiorum, bonum est occasio. 61 An hoc aliquis contradicit? 62 Erunt et illic arbores colorem <63> 64 inter uiridem croceumque nitentes <65> 66 fontesque fortiter emanantes <67> 68 et poma ac palme pomaque punica. 69 Quid horum uerum esse non creditis? 70 Illic quidem erunt mulieres optime et speciosissime <71> 72 in umbraculis sedentes cum oculorum albugine candidissima pupillisque nigerrimis in uiore splendido iacentes <73> 74 ab hominibus atque dyabolis intacte. 75 An horum aliquid falsum esse dicitis? <76-77> 78 Deus est tocius bonitatis multiplicator, sublimis largusque atque munificus. Azo 66 (Q. 55)

Notandum quod sicut facit hoc modo tediosa et superflua recapitulacio de gloria, ita de inferno et de aliis fabulis atque stultis et inauditis narrationibus et minis et adulacionibus. Et taliter quod si quis legit semel eorum legem, scilicet Alchoranum, uix secundo poterit legem. /fol. 58v/

Et in Doctrina³⁹ sua sic habetur.

Vnde interrogatus ab Addia dicente sibi: “Quoniam summa ac infima uides, paradisum oro, et quae incolis eius uita plane mihi describas. Respondit [...] Paradisi namque solum aureum, smaragdis et jacintis crebro interpositis distinctum, omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amoena fluentis. Quarum alia quidem lac, alia mel album, alia uinum purissimum fundunt. Dies eius mille annorum. Annus quadraginta milium annorum.[...] Incolis quidem eius, quicquid desiderari potest, statim aderit. Omni siquidem colore uestientur, praeter nigrum”. [...]“ Perfecti omnes in statura quidem Ade, in forma uero Ihesu Christi, nunquam incrementum aut detrimentum aliquod patientes”. [...]“ Primum quidem ingressis uescendum proponitur yecur piscis albehbut, cibi quam ultra mirari possis delectabilis. Succedunt fructus arborum, potusque defluentis paradisi, deinde quicquid affectarint, praesto erit”. Iterum interrogatus “si eciam misceanter illic mulieribus, idque qualiter, et qua lege, Respondit: Si ullum oblectamenti genus deesset, beatitudo minima plena esset. Frustra ergo delicie adessent, si uoluptas deesset. Quinimo si quicquid uolunt, praesto est, et quascumque, et quomodo cunque uolunt habent, et qualiter, et ubi, et quando, et quantum, et

³⁹ *Doctrina Machometis*, 196, 32–347; 197, 1–3; 197, 35–41.

quociens uolunt, omnia ad libitum sine mora et difficultate. Ita quidem, quod quas hic uxores habuerunt fideles, habebunt et illic. Cetere, concubine erunt. Ancillarum uero non erit numerus".

Nota qualiter scriptum. Ex habundancia cordis, os loquitur.⁴⁰ Et iterum. Qui de terra est, de terra loquitur. Qui de celo uenit, celestia locutus est.

De Diuina Scriptura, qualiter dextruit totam, et quo modo monstrualiter textit et fabulose. Rubrica. (II, 260)

Glossa: Qualiter dextruit scripturam sacram

Quia ut in Genesi scriptum est. In principio creauit Deus celum et terram, et cetera.

De creatione celi, quasi fingendo scire plusquam Moyses et ponere. In sua Doctrina⁴¹ dicit: Quod ideo celum dictum est, eoque creatum est de fumo, fumus uero de uapore maris.

Glossa: Contradiccio de creacione celi

Sed quia audierat quod VII sunt celi ut dicunt philosophi uolens distinguere, statim post hoc sibi contrariatur dicens:

*Glossa: Sic est... uerba me... ege**

Primum creatum est de aqua uiridi. Secundum de aqua clara. Tertium de smaragdo. Quartum de auro purissimo. Quintum de jacinto uiridi. Sextum de nebula lucida. Septimum de splendore ignis.

De creacione uero terre et quomodo facta est, dicit:

Quod creauit Deus Adam de limo, Limus ante erat de spuma, Spuma autem de procellis, Procelle uero de mari, Mare autem de tenebris. Tenebre uero de luce, Lux de uerbo, Verbum de cogitatione, Cogitatio uero de jacinto, Iacintus autem ex precepto, esto et fuit.

Item. *De luminaribus celi*: Sol et luna fideles sunt et obedientes omni Dei mandato atque equali uirtute et splendore creauit eos Deus. Sed quia non aequaliter lucent, euenit ut incerta esset diei noctisque uicissitudo, quousque Gabriel preteruolans motu uolitandi forte ut sic ala sua lunam tetigit, et exinde luna obscurata est.

Glossa: Stulticia qualiter luna perdidit lumen

Sic enim ait in Alchoran: Praeposui diei et nocti luminaria, et extinsi nocturnum, *id est, remansit*, et illuminauit diurnum. Ibidem.

Item. De stellis. Tres sunt ordines stellarum. Primus, dependentium per cathenas a solio Dei lucentium usque in septimum tronum.

Glossa: De stellis pendentibus per catenas.

40 Mattheus, 15:18

41 *Doctrina Machometis*, 192, 1-2.

Secundus, stellarum quae et celum hornant, et quando dyaboli ad insidianum celestibus conciliis subintrare parant, occurrentes fugant.

Glossa: Nota peiorem stulticiam de dyabolos uolentes ire in celum

Sic enim ait in Alchoran: Et celum cum eis ornauimus, et dyabolis eas obieci-
mus. Tertius in conspectu signorum et stellarum. Ibidem.

Item. *De creacione hominis, scilicet, Ade et Eue.*

Deus ipse dixit angelis, se facturum hominem de luto. Illi itaque quam optime
composito, insufflauimus de spiritu nostro, eydemque iussu nostro, praeter
Belzebub recedentem, et incredulum, omnes angeli se humiliabant. Qui quesitus,
cur in Deum insurgeret, nolens se humiliare, respondit : Ego quidem igneus, illo
luteo [melius] melior existo. Azo 49 (Q. 38)

Glossa: Qualiter dyaboli effecti sunt nolentes adorare Adam

Item. Angeli iussi se coram Adam humiles exhibere, nequam Belzebub
excepto, paruerunt. 2. Tunc Deus se rem /fol. 59r/ ab angelis ignoratam scire
firmans, Adam uocabula rerum semotim edocuit.

Nota ridiculum quod Deus iactauerit se scire quod angeli nesciebant. (Q. 2)

Item. Ego uos quidem formans terram uestre uoluntati, licet cum mimia red-
ditione gratiarum, supposui. 11 Et ut angeli se patri uestro Ade prothoplausto
humiliarent, injunxi, preceptoque meo cuncti, Belzebub excepto, paruerunt. CP.
12 Deo quidem illum querenti qua de causa minime pareret, inquit: “Quia ego
factus sum ex igne, illi de terre limo plasmato, preualeo”. Azo 18 (Q. 7)

Item. *De peccato Ade et Eue.*

Glossa: Mendacium quia pocius se excusarunt

Gustantibus illis de arbore, sexus atque pudenda membra apparere ceperunt.
Que ipsis e paradi si foliis tegentibus, Deus inquit: “Nonne uobis hanc arborem
interdixi, uobis hostilitatem atque malitiam dyabolicam enodans?” 23 Respon-
derunt illi: “O Deus, nos nostris animabus nocuisse confitemur. Vnde nisi per te
data uenia peribimus”.

Nota qualiter dicit confiteri peccatum cum se excusarunt. Ibidem.

*Et in Doctrina*⁴² ait: Adam enim dictus est eo quod creatus est de limo omnium
terrarum, quia si de uno creatus esset, nulla inter homines esset noticie discrecio.

Glossa: Quod anima inuita intravit in <Adam>

Intravit in eo spiritus per os inuitus, et per os exiuit. Vnde dixit ei Deus:
Habita tu et coniunx tua paradisum: Comedite et bibite, tantum ne huic arbori
appropinquetis.

Fuit autem arbor illa tritici habens spicas septem. Vnam rapuit Adam, in qua erant grana quinque, de quibus duo comedid Adam, duo dedit Eue, quintum detulit secum

*Glossa: Nota quomodo fingit arborem paradisi**

Granum fuit maius ouo, quod ubi in sexcentas particulas comminuisset, produxit ex eo cuncta seminum genera.

Expulsi de paradiso, Adam receptus est in India, Eua in Nubia.

Adam tria folia de paradiso induebat. Euam coma chohoperiebat. Conuenierunt se in Arafhe, *id est in Mecha*. Uter de altero factus. Eua, scilicet, ex Adam. Adam ipsem et se circumcidit. Gabriel autem rasit caput eius.

Glossa: Nota Gabrielem radere caput et se circumcidit

Et in Cronica habetur: In creacionis sue primordio Deus manu propria quatuor condidit. Creauit itaque primo calatum, per cuius officium ad mundi finem ab ipsis inicio cuncta prenotentur. Secundo prothoplaustum Adam. Tertio tronum. Quarto, paradisum.

Ad Ade quidem plasmationem pugno suo Deus puluerem multicolorem collegit. Vnde quaedam hominis indiuidua albedine, quaedam nigredine, quaedam colore medio, quaedam item malicia, quaedam bonitate, sicque ceteris qualitatibus participant.

Glossa: Nota qualiter Deus formauit Adam multis pulueribus

Item. De Noe

21 Adhuc sermonem suum prosequendo Noe dixit: O Deus, me nullatenus ymitando, sed dolos quam plurimos perpetrando, et cetera. Et post: Vnde illi persuadentes, uicissim ceteris, ne suas desererent imagines, quae maxima multis erroris occasio fuerunt, uidelicet, Huden, Scuan, Iaguta, Ianuca, Nacen, cum per castigamina plus aberrauerunt, reyque multum extiterunt, nostra manu submersi sunt.

Nota quod hic uult dicere qualiter propter peccatum ydolatrie, scilicet, ymaginum, Deus submersit mundum. Azo 81 (Q. 71)

Glossa: Hic fingit Deum induisse diluum propter adoracionem imaginum.

Item. 45 Me imperante incredulis ut se remouerent, inquit Noe: “O Deus, omnium sapiencium doctor, cuius omne mandatum est ueracissimum, precipite de mea gente meum filium esse”. 46 Cui Deus sic respondit: “Tuus filius minime de tua gente dicendus, quia ne[qua]quam est atque peruersus nec tu quicquam a te nescitum ulterius a me postules. Te brutum enim et insciuum esse nolo”.

Nota qualiter subuertit ystoriam de Cham filius Noe uel de alio eiusdem filio quod dicit nesciens. Azo 22 (Q. 11)

Vnde cum dica[n]tur postea contrarium in eorum Cronica dicens:

Cum Noe tres filios haberet, scilicet, Sem, Cham et Japhet, ex Sem processerunt utiles, boni uiri, uidelicet, Arabes, Romani et Perse. De Cham item boni uiri,

scilicet, Ethiopes, Alhabaes et Egiptii. Orti sunt autem ex Japheth, Gog et Magog, ceterique gentes in Deum minime credentes.

Glossa: Nota de Gog et Magog

Item de abraam. Nec taceas item in libro (lituratum) /fol. 59v/

Glossa: Nota mendacium de Archa Noe

Et in Doctrina.⁴³

Nauem incepit primus Noe. Claves dedit Gabriel. Intrauitque Noe cum filiis suis, et procedens ex Arabia super Mecham, circuyuit sepcies. Inde nauigans super Ierusalem, et eam septies circuiuit, peruenitque in montem Iudee, ibique decrescentibus undis, herens resedit.

Item. De Abraam

41 Nec taceas item in libro, *scilicet Alchoran*, qualiter Abraam ueridicus atque propheta 42 patrem suum increpando, quoniam rem cecam et surdam, *id est ydolatria*, sibi proficere uel obesse nullatenus possibile credebat, <43> 44 inquit: “O mi pater, dyabolum quod a Deo precipitur minime uolentem et homines oberrare facientem ymitari desiste,

Glossa: Qualiter fingit patrem Abrahe colere dyabolum*

45 timendo Deum sibi malum illaturum et te dyabolis associaturum”. 46 Ipse uero obstinax respondit: “O Abraam, uisne me ab ydolorum cultu recedere? Te quidem nisi recedas *a me* uel lapidibus opprimam uel a me longissime prohiciam”. Azo 30 (Q.18)

*Glossa: Qualiter uolunt exaltare Mahomet mendaciis Saraceni dicentes * Alchoram.*

Nota cum dicat hic Thare pater Abraam fuisse ydolatra,

Et in Coronica dicit contrarius sic:⁴⁴

Ab Arfasath autem Heber. Ab Heber Felech. A Felech Salech. A Salech Argauua. Ab Argauua Sorach. A Sorach Thaod. A Thaod Tharoch, *id est, Thare patris luminum ferens*. A Tharoch Abraam. Qui cum nasceretur, erumpencia duo luminaria ex oriente et occidente in medio mundi concurrerunt. Factaque est lux una omnem mundum illuminans a terra usque ad celos erecta. Factusque est sonitus Angelorum per uniuersum orbem plenus tripudio, et modulamine coelesti cum ingenti preconio, eam lucem esse prophete Mahometh, super eum oratio Dei et salus.

Et iterum. Eius quidem generacio, *scilicet, ipsius Mahometh*, tocius simpli-citer fornicacionis expers, ex Adam legitime processit.⁴⁵

⁴³ *Doctrina Machumetis*, 195, 17–20.

⁴⁴ *De generatione Mahumet*, 203, 1–11.

⁴⁵ *Chronica mendosa*, 214, 24–25.

Item. Nonne nouistis Abrahe a Deo regis constituti, et cetera. Azo 5 (Q. 2)

*Glossa: Nota quomodo fingit bestiam resurgere a mortuis**

Nota quia hic narrat ystoria de Abraam, scilicet, quando Deus constituit eum regem. Azo 5 (Q. 2)

Item. Abrae rursum Deum deprecanti ut eum qualiter mortuos reui*<ui>*ficaret, edoceret, inquit Deus: Nonne credis adhuc? Respondit, Ita: Sed cor meum firmum constansque fieri postulo. Dixit Deus: Aues quatuor membratim incide, et per montes uarios portiones dissipa, uocateque cito uenient, *id est, resurgent statim et uenient ad te*, scitoque Deum incomprehensibilem et sapientem esse. Ibidem.

Azo 4 (Q. 2)

Glossa: Qualiter Abraam dicebat pla... Deus unus

Item. De conuersione ipsius Abrahe fictio iniqua

Nocte superueniente uidens Abraham stellam inquit: “Hec est Deus”. Sed cum eandem in occasum tendentem agnouit, inquit: “Rem transitoriam et in occasum tendentem minime diligo”. 77 Lunam item orientem aspiciens, inquit: “Hec est Deus”. Sed eadem ad occasum tendente, dixit: “Nisi Deus me uiam rectam docuerit erroneis ascribar”. 78 Sole deinde oriente eum esse Deum, quoniam maior erat firmauit. Sed eodem in occasu uergente, dixit: “Vos homines a uestra credulitate fideque cum falsa sit, a modo recedo”. 79 Ad Deum enim celi terreque conditorem faciem meam [uenti] uerti ulterius nequaquam incredulis ascribendus. Azo. 16 (Q. 6)

Item. De Moyse.

Moyses rursum Dei nutu uobis, scilicet, *ad Iudeos*, uaccarum caedem iniungentem increpastis. *Quasi dicat sicut et me.* Et post sequitur. Huius itaque gentis conuersionem ad legem tuam expectas? Absit. Azo 2 (Q. 2)

Nota quod hic dicit fabulose. Qualiter Deus iniunxit Iudeis per Moysem occidi uaccam, ut quando, scilicet, aliquis interficiebatur occulte. Mox ut tangeretur cum aliqua parte uacce, eciam suscitatus interfectorum suum proderet. Cuius tamen rei materiam in Veteri Testamento esse constat, sicuti et multarum fabularum quas hic mendose inducit, tam ex Nouo quam ex Veteri Testamento pene omnes materias habent, licet omnia mendacissime narret, sicut eum Iudei et heretici docuerunt.

Glossa: De uaccha reuelante se...

Et iterum. Moysi ceterisque prophetis, postea libro tradito, Christoque similiiter Marie filio, cui Spiritus diuinus auxilium atque testimonium extitit. *Nota de Spiritu Sancto.* Cur prophetas uobis missos, displicita predicantes, uel interficitis uel contradicitis? (Q, II 87)

Glossa: Nota de Spiritu Sancto

91 Si boni estis, cur prophetas interimitis? <*Ibidem*>

Nota quod prophetas notat hic se et socios suos, quibus boni christiani qui fuerunt tunc in terra illa, quantum poterant resistebant. Ibidem.

Glossa: Mendacio de libro tradito Christo

Item. Qui preceptis per nostros /fol. 60r/ nuncios latis libroque nostro contradicendo, scilicet, Alchorano, uel disputando resistunt, quare se non conuertunt?

Et sequitur A Deo deductus in errorem nunquam dirigetur. Azo 41 (Q. 40)

Glossa: Errans numquam dirigetur

*Et in Doctrina.*⁴⁶

Moyses cum solus per desertum uagaretur, forte sepulcrum uacuum et apertum inuenit, recte ad quantitatem suam effossum, quod admirans, incoepit ad propriam staturam metiri. Interea Angelus mortis aduenit ad interficiendum Moysen. Quem cum cognouisset Moyses, quaesiuit dicens: Ad quid uenisti? Respondens, ait, missus sum pro anima tua. Cui Moyses. Qua ergo putas eam eripere? per os enim non poteris, quo locutus sum cum Domino, neque per aures, quibus audiui uocem Domini, neque per oculos, quibus faciem Domini uidi, neque per manus, quibus donum Dei recepi neque per pedes, quibus montem Synai conscendi.

Glossa: Nota de morte Moysi

His auditis, abiit Angelus. formaque mutata, attulit pomum de paradiſo, quod cum olfaciendum porrigeret, recepit Moyses. Cumque naribus apponeret, arripuit eum Angelus per nares, per quas tanquam emungens animam eius extorſit. Quo facto, remansit corpus eius in sepulchro, nemini unquam reperto.

Nota cum dicit per oculos quibus faciem Domini uidi, quod in Alchorano habetur contrarium, dicens:

Non accidit cuiquam hominum, quod cum eo Deus sublimis et sapiens loqueretur nisi per uisionem uel per uelamen interpositum. Azo 53 = 42.

Et similiter cum dicat pedes cum quibus montem Synay conscendi. Et statim post subditur. Ibidem.

Qui interrogatus quare Jerusalem dicta est domus benedicta, Respondit: Quia in directo celestis Jerusalem, quodque locutus est ibi Deus. Et angeli cum patriarchis et prophetis. [Et] deditque ibi Deus Moysi praecepta tria milia quingenta quindecim.

Glossa: Nota hic de multa mendacia

Item. De Joseph inter alia dicit.

Emptor suus de Meczara sue precepit mulieri, ut eum diligenter et honorifice susciperet. Sperabat enim illum filium suum adoptiuum, aliterue sibi commodum futurum. Ita Ioseph in terram duximus, id est, aliena quasi uox Dei. Mulier autem predicta ipsum in thalamo suo repertum, hostia claudens precata est ut secum concubere non respueret, *et cetera. Et subditur*. Ipsum itaque

46 *Doctrina Machumetis*, 194, 36–44.

fugientem mulier insecura est, que manum suam iniciens camisie sue retro, rupit eam. Quo facto domino suo ad hostium facti sunt obuiam. Illa prius in uocem erumpens, inquit: “Quid meretur tale? Quid a me petens nisi carcerem? Malumue graue?”. Ille uero dixit: “Ipsamet me precata est”, *et cetera*. Joseph in carcere missus est. Et post. Hinc inter mulieres ciuitatis crebra confabulacio nata est, dicentes: “En illius sublimis atque prelati mulier suum seruum diligens, eius concubitum precata est et sic eorum uterque uiam erroneam ingressus est”. 31 Illa uero huiusmodi rumorum uentilationem percipiens, condoluit. Illasque mulieres adduci precepit. Eis quidem lectisternia ut accumberent preparauit et earum cuique cultro dato Joseph coram uenire fecit. Quo uiso omnes menstruate sunt et sibi queque manum suam secuit. Eis itaque dicentibus: Nolle Deum illum hominem esse, sed de melioribus et clarioribus Angelis. 32 Illa respondit: “Hic est Vnde me redarguitis qui me eius precantem concubitum non exaudiuit, et cetera.

*Glossa: Nota de Joseph quantum stultitiam**

Vnde in fine huius capituli dicit sic:

Hic enim sermo non est ficticius, sed confirmans atque corroborans. Hec quidem timentibus Deum, maxime miranda sunt. Azo 23 (Q. 12)

Item. De Dauide et Salomone

Glossa: Qualiter dicit David facere loricas

Dauidi diuicias abundanter contulimus et montes ac aues illi parere fecimus ferrumque moliri iniuximus. 11 Ipsum itaque loricas inde bonas texere precepimus, quoniam ego Deus omnia sua facta uideo et audio. 12 Salomoni quoque uentos et pluuias uespere maneque parere fecimus sueque manui mineras auricalchi et dyabolos opifices 13 ut illinc pro uelle suo aras et ymagines ac paraside et amphoras fabricarent, subiunximus. Vnde mihi gentique Dauidis grates persoluere debetis, quod rarissimi faciunt. Azo (Q. 45)

Glossa: Nota de obedientia creaturarum Salomoni <et de> artificibus dyabolis

Item. Nos item testes iudicii Dauidis et Salomonis quod de ouium in hominum cultus ingressa protendebant, 79 Salomonem iudicando perspicaciorem et in omnibus sapientem atque discretum fecimus. Dauidi quoque montes et aues Deum inuocantes submisimus 80 et magisterium marcialium, *id est loricarum*, indumentorum, quibus lite firmitas atque constanca paratur, patefecimus, et non inde gracias agetis?

Nota qualiter insanus dicit quod David primus inuenerit artificium loricarum cum in Scriptura Sacra legatur Golyat quem ipse David puer adhuc occidit, habuisse loricam. Azo 32 (Q. 21) /fol. 60v/

Item. Salomonem rursus prebuimus ut cum suo precepto uentus immensus ad terram benedictam, *id est, Ierosolimitam*, curreret et nos quidem omnium

scientes existimus. 82 Per ipsum item demones subtus terram et aquas ad mira gerenda profecti sunt, me singula perspiciente. Ibidem.

Glossa: . . . Nota stultitiam: Salomonem. . . mettere uentum et demones sub terram.

Item. 35. “O Deus, quasi oracio Salomonis et peticio, da mihi ueniam et regnum, quale postea nemini dones, cum tu sis largitor optimus”. *Nota qualiter per istut scripturam cum Salomon petiuit sapientiam Solominis* 36 Subiunximus igitur illi uentos suo iussu leuiter quocumque currentes 37 et dyabolos quorumlibet hedificiorum et machinarum structores et submersores, 38 alios eciam ferro[s] uintos. Azo 49 (Q. 38)

Glossa: Quod Salomon petiuit regnum et <ueniam> facere artifia**

Item. De Iohanne Bابتista

Hunc Deus exaudiens, scilicet, Zacharias de petizione filii, tale responsum reddidit: “O Zacharia, cor tuum gaudeat et gratuletur, habebis namque filium appellandum nomine nunquam antea cuiquam imposito, uidelicet, Iohannes”.

Glossa: . . . quia stetit nouem mensibus. . . de libro Iohannis.

10 Hic itaque respondit: “Tu, michi Deus, quid imponere digneris”. Et Deus: “Per triduum igitur eque cum nemine loquaris”. 12 Iohanni deinde precepimus ut librum ui potenciaque sumeret rerumque discretionem puer adhuc subiret. Azo 30 (Q. 21)

Item. Deinceps Zacharie Deum ut filium sibi gratum et honorificum tribueret deprecanti, cum orationes ad altarem coram Deo funderet. 39 Angeli responderunt: “Deus uestre petitioni satisfaciens optimoque nuntio letificans filium permittit Iohannem, confirmantem Verbum Dei. Nota ueritatem de Christo. Eritque uir bonus, uirgo perseverans, magnusque propheta”. 40 Zacharias inquit: “Cum sim senex mulierque mea sterilis, quomodo prolem creator faciam?”. Inquiunt Angeli: “Deo nichil est impossibile”. CP. 41 Zacharie penitenti, sibique difficile quid imponi postulanti, triduanam taciturnitatem [ubi] <nisi> signis tantum cum hominibus et diuinam inuocationem, precisque studium sero maneque Deus iniunxit.

Nota uariacio in locuzione. *Et quod impudens nulla omnino scripturarum sciebat, quod nomen Iohannis. Et in propheta Ieremiam et in libris Machabeorum non nouerat. Eciam nescio quem librum dicit insanus.* Azo 6 (Q. 3)

Item. De Maria

35 Mulier Joachim se grauidam senciens inquit: “Tibi uentris mei conceputum, Deus omnium creator, uouens ipsum tibi soli supplicem seruientem deuote postulo colligere digneris. 36 Cum natam autem peperisset eique nomen Maria posuisset, Deum testem sexus sui partus aduocans, inquit: “Natam meam suamque prolem tuo penitus obsequio deuotas a temptationibus et insidiis diaboli protege”. 37 Hoc matris uotum Deus benigne suscipiens nate sue crementum optimum corque suum firmisimum prebuit. Hanc Zacharias in domum

suam atque tutelam suscipiens, quociens ut orationes funderet ad altare processit, fructus optimos intempestiuos super eam inuenit. Que ab ipso quesita Vnde sumeret, inquit: “A Deo qui cui uult dona facit innumera”. Azo 6 (Q. 3)

Glossa: Nota de Virgine Maria

Item. Omnia rursum mulierum optime ab omnibus intacte ualue, animam nostram insufflauimus. Et illam filiumque suum manifestum miraculum gentibus posuimus. Azo 32 (Q. 21)

Item. De annunciatione Christi.

42 Angeli Mariam alloquentes inquiunt: “O Maria omnibus uiris et mulieribus splendidior et mundior atque lotior, 43 soli Deo perseveranter studens, ipsum cum humilibus genetaque Deo flectentibus adora. 44 Tibi qui nequaquam intereras sortes prohicientibus, et curam agentibus, quis Marie custos efficeretur, hec archana secretissima committo”

Glossa: Nota de Christo noticia salutem omnium

45 Angelis dicentibus: “O Maria, tibi summi nuncii gaudium cum Verbo Dei, cuius nomen est Christus Ihesus filius Marie, qui est facies omnium gentium in hoc seculo et in futuro. 46 Senes et infantulos cunabula seruantes conueniens, presens, sapiens, uir optimus ab uniuersitatis creatore mittitur”. 47 Respondet illa: “O Deus, cum uirum non tetigi, filium quomodo concipiam?” Inquiunt angelii: “Deo nichil occurrit impossibile. Omnia prout uult operanti, cuius mandatum omne suum placere perficit. 48 Ipseque filium tuum cum diuina uirtute uenientem, librum legiferum, omnisque magisterii peritiam et Testamentum ac Euangelium 49 mandatumque filiis Israel edocebit. Ille namque formis uolatilium luteis a se compositis insufflans uolatile faciet, cecos et mutos curabit, morphematicos atque leprosos emundabit, mortuos creatore cohoperante uiuificabit, quicquid comedestui, quidue depositioni deputatum sit propalabit. Que cuncta in Deum a credentibus miracula censemur.

Glossa: Nota miracula Christi

/fol. 61r/ Vetus Testamentum confirmabit. Quedam tamen prius prohibita, licitis annumerabit, seque cum uirtute diuina potentiaque uenisce patefaciens, inquiens. “Timentes Deum, me sequamini. 51 Deus enim mei uestrique dominus est. Quem adorantes recto proceditis tramite”. Azo 6 (Q. 3)

Glossa: Qualiter Christus uenit cum uirtute

Item. De natuitate Christi

16 Hic item liber minime pretermittit qualiter Marie uersus locum orientalem a sua gente discedenti 17 suisque uelamen et intercapedo contigit, cui spiritum nostrum qui uerum imitaretur hominem coram ea, quod et uere fecit, misimus. Nota quam heretice delirans, uult dicere nuncium qui missus est ad Mariam ipsum <spiritum> Dei fuisse in similitudinem hominis, miserrimus quid dicat nesciens. 18 Cuius uisu illa pauefacta, Deum obsecrat, ut se ab illo si Deum timeat, tueatur. 19

Contra quam ipse sic fatus est: "Nil nisi Dei nuncius sum, qui tibi puerum optime crescentem permittit". 20 Respondit ipsa: "Cum uirum non tetigi, nec hoc opus unquam dilexi, filium qualiter habebo?". 21 Inquit ille: "Hoc quidem Deo leue est atque possibile, ut hoc hominibus mirandum unicunque miraculum nostreque pietatis munus appareat". CP. 22 Istud quidem firme constanterque diiudicatum est. 22 Illa igitur impregnata cum eo longinquum in locum aufugit. *Quasi uult dicere sicut Agar.*

Glossa: Nota blasphemiam

23 Tandem menstruo partum precedente stillante, *Nota quam turpis et heretica narratio, quasi prius partum non fuisset uirgo*, cum iuxta palmam consisteret, inquit: "Utinam morti obliuionique succumberem antequam hoc michi contigisset". 24 Christus autem subtus eam egressus ipsam consolans, inquit: "Ne timeas, en ego tecum assideo".

Glossa: Nota stulticiam de Christo

Deinceps Deus ipsam allocutus iniunxit ut palmam excuteret, sicque super eam arruteba, *id est, dactili*, recencia caderent, 26 Vnde ipsa comedens et bibens, *Nota quod dicunt quod fuit in Cayro sicut et Noy, numquid solauit*, cor suum corroboraret atque mitigaret. Nemini uero uiso colloquium preberet, singulis innuens se Deo dies abstinencie ieuiuique uouisse.

Glossa: Nota qualiter fecit uotum nec non confusa

27. Eam deinceps afferentem puerum sui non mediocriter increpabant dicendo: "O Maria, 28 cum tuorum parentum neuter malus existeret, cur rem a Deo malam perpetrasti?".

Glossa: Nota qualiter dicit Mariam fugisse uerecundia pregnacionis et reprehensione a parentibus

29 Illa uero puerum ostendens ut ipsum inde conuenirent, signis innuebat. Quibus qualiter infantulum huiusmodi conuenirent sciscitantibus. Ipse prius in uocem erumpens, 30 inquit: "Ego sum Dei seruiens, qui michi librum tribuens, me prophetam constituit 31 et loco quocumque meliorantem et utilem posuit".

Nihil hoc fuit ad propositum ad excusacionem matris.

Michi quidem oraciones fundere et elemosinas, qui nihil habebat ac beneficia distribuere 32 et meam matrem honorare, dum inter homines conuersarer iniunxit.

Glossa: Nota de elemosinis cum nihil habebat

Nec me uirum difficilem, sed malorum expertem creauit, 33 et super me est diuina salus. In die mee natuitatis et mortis et qua unius iterum accedam. 34 Hoc est de Christo Marie filio uerbum uerax, in quo tamen plurimi dissenciant homines. 35 Sed sciendum quidem hoc Deo nunquam contigisse, nec hoc uoluisse, ut filium unquam assumeret, qui quicquam perficere uolens, precipit ut

fiat et factum est. *Nota qualiter hanc impietatem et blasphemiam, quasi ut canis latrando numquam cessat.*⁴⁷ Azo 30 (Q: 19)

Item. Filium item Marie, simul et ipsam hominibus miraculum facientes, ipsis locum bonum et aquis amenum inhabitandum prebuimus. Azo 34 (Q. 23)

Item. 253 Christo Marie filio animam nostram proprie conferentes, uim atque uirtutem pre ceteris prebuimus. Azo 4 (Q: 2)

Glossa: De anima et excellentia Christi

Item. De in paxione Christi

156 Marie blasphemiam atque. immoderatam contumeliam inferunt, *scilicet, Iudei*, seque Christum, Marie filium, Dei nuncium, peremisse perhibent, sed nequaquam eum, ymmo sui similem, suspendentes interfecerunt.

*Glossa: Nota falsitatem de Paxione**

Profitentes eciam se sue cedis auctores cordibus suis non minimam ambiguitatem inde gerunt, sed eum nullatenus interfecerunt, 158 quia Deus sapiens et incomprehensibilis eum ad se transmigrare fecit, 159 in quem uiri legum ueraciter ante mortem credent, *Nota cum dicit credere ergo Deus in quem tantummodo debemus credere*, et eorum seculo futuro testis astabit ille. 160 Ob eorum iniuriam atque maliciam quedam prius licita, illis statuimus illicita, qui quoniam uiam /fol. 61v/ Dei fere penitus derelinquunt 161 meque prohibente fenus accipiunt hominumque pecunias pro mendaciis et iniuriis commedunt malum atque dolorem expectant. Azo 12 (Q: 4)

Glossa:... contra Iudeos Ysrael.

Item. De Deo.

O Ihesu, Marie fili, tu persuades hominibus ut Dei loco te matremque tuam duos deos habeant et uenerentur?”. Respondit Ihesus: “Nolit Deus ut ego quid preter uerum dicam. Et si ego protuli, tu nosti, quia tu omnium secreta cordium noscens, mei archanum cordis penetras. Ego uero nequaquam tui. 117 Tu scis itaque me nil hominibus nisi mandata tua dixisse, scilicet, quod te Deum meum atque suum inuocent et adorent. Quorum quamdiu tibi placuit testis affui. Nunc autem tu qui es testis omnium, postquam ab illis ad te me sublimasti eorum cognitor existas, *Nota ridiculosa fictio, scilicet, Chritum ese in celo et persuadere in terris, ut adoretur ipse cum matre.* (Azo. 14)

Glossa: Nota quod hic imponit mendacium Christo et... contrarium dixit*

Item. Deus, Ihesum, Marie filium, affatus cui tribuit animam mundam atque benedictam qua iuuenes et infantulos affatus est. Et formis uolatilium luteis a se factis insufflans uolatum prebuit. Cecum natum atque leprosum curauit, mortuos

⁴⁷ Cfr. Petrus Pictaiensis, *glossa: Nota impietatem, quam repetere non cessat*. Cfr. José Martínez Gázquez, “Glossae ad *ALCORANUS LATINUM . . .*,” in *Medieval Encounters* 21 (2015) 81–120.

resuscitauit, quem item Librum et Sapientiam necnon Euangelium et Testamen-tum docuit. Ibidem.

Glossa: Nota de miraculis Christi

Item. De Apostolis.

Glossa: Nota mendacium de Apostolis et de omnibus

Deum item a uiris, *id est, Apostolis*, uestibus albis induitis querentem, an in se nuntiumque suum crederent. Responderunt ita: “Credimus et tu testis es inde”.

112 Eisdem a Ihesu, Marie filio, querentibus an Deus super eos mensam celestem ponere potens esset, Ihesus ipse respondit: “Si creditis in Deum, ipsum timete”.

113 Illis autem dicentibus uolumus inde comedere ad nostrorum cordium confirmationem, utrum te uerum dixisse sciamus. Azo 14 (Q. 2)

Item. Interrogans uiros albis induitos uestibus. Quis mihi subueniet ex parte Dei me sequendo? Responderunt illi: “Nos”. Quidam autem filiorum Israel crediderunt, quos ceteris incredulis manentibus preferendo, longe super illos extollimus. Azo 72 (Q. 61)

De fabulis ipsius quasi pro mirabilibus dictis. Rubrica.

Glossa: Nota ystoria de upupa et de regina Sabbe

Salomon quidem Dauidis sui patris heres constitutus, inquit: “Ego quidem garritus auium noticiam didici et pre ceteris Deo dante pluribus hominibus habundo”. 17 Deinceps ille suis cum exercitibus tum demonum tum hominum tum auium ipsum glorificancium 18 ad locum formicarum usque peruenit. Quarum una persuadente ceteris suarum cauearum ingressum, ne a Solomone suisque nesciis conculcarentur, 19 Salomon subrisit dicens; “Tu, Deus, inmensa tua pietate michi uim et effectum tribue ut de hoc commodo ceterisque bonis michi patrique meo collatis, te digne glorificem, opusque gratum peragam uiris-que bonis equalis existam”. 20 Auibus deinceps aspectis upubaque non reperta, quo lateret, quesiuuit. 21 Ipsi quidem malum uel mortem inmittam, nisi michi aliquos rumores retulerit. 22 Eo itaque paulisper inmorato illa ueniens, inquit: 23 “Ego de Sabba quidem tibi rumorem ueracem afferens, rem amplector tibi minime cognitam. Est ibi namque mulier omnibus imperans, omnibus habundans, alta magestatis sede 24 quiescens, cui gentique sue solem adorantibus Dei loco, dyabolus cultum suum pulcrum representans, eos aberrare coegit. 25 Non ador-abant enim Deum cognitorem omnium occultorum celestium atque terrestrium 26 et uocum ac cogitationum troni domini preter quem non est Deus alias”. 27 Respondit Salomon: “Ad tui dicti probacionem 28 hanc meam cartam illis affer, et reuertere ut quid acturi sint, nobis innotescat”. 29 Illam itaque uisam magnatibus aduocatis regina perlegit, 30 in ea uidens nomen Salomonis. 32 Illi igitur mag-nates consulenti quid sibi uideretur inde gerendum esse, cum nil nisi consilio suo faceret, 33 responderunt illi: “Nos fortes et audaces quidem atque potentes tuo precepto semper parebimus. Tuum itaque uelle compleatur”. 34 Quibus illa

respondit: “Cum illi quidem potentissimi uillam quamlibet ingressi funditus eam proruant suosque potentes deprimant, 35 illis tributum mittam per nuncios aliquos, ut per eos ipsorum uelle percipiam. 36 Eos deinde profectos Salomon uidens quesuit: “An michi pecunia uestra unde plurimum gaudetis proficere studetis? Nonne michi Deus maiorem /fol. 62r/ et meliorem commisit? 37 Eam pocius, uel post referte. Ego quidem cum exercitibus intolerabilibus uobis superueniam uosque decoratos eiciam”. 38 Illis itaque discedentibus Salomoneque suum populum sciscitantem, an eorum quis reginam in sede sue magestatis prius adduceret, 39 quam ipsa cum suis credentes accederet, pollicitus est diabolorum quidam arte magica precellens et efficax, se ducturum eam sic coram absque lesione, priusquam a loco suo discederet. Huius namque rei potens extitit. 40 Vir autem quidam librorum pericia prouectus, pollicitus est se facturum illud, prius eciām quam ad se suos oculos diuergeret. Hiis perceptis Salomon[e] inquit: “Hiis suis muneribus michi collatis, Deus me pertemptat, an illi digne gracias et gloriam, inde referam. Omnibus autem hoc facientibus, prodest anime. Non agentem Deus omnium dator parum curat”. 41 Sede quidem sua iussu Salomonis in aliam redacta formam, ut sic perciperetur an sui memor, an immemor esset illa, 42 aduectam querebant, an sua sedes talis esset. 43 Quam talem ex opinione sua perhibebat illa et ab eius cultu quem adorabat Dei loco discessit. Fuit enim incredula. 44 Que pauimentum ingredi iussa, putans hoc esse aquam, pannis erectis crura detexit ut transuaderet. Nota insaniam. Salomoni uero innuenti hoc uitreum esse, illa respondit: “Quis michi nocumentum uel impedimentum intulit? Iam credenti cum Salomone in Deum tocius mundi regem, et cetera.

Nota qualiter fuit conuersio istius regine. Et qualiter peruerit ystoriam Regine Sabbe. Azo 38 (Q. 27)

Item. Si quis te de Alexandro percunctatus fuerit, dic ei: 84 “Nos dedisse Regnum et iudicium in terra, omniumque rerum scienciam, 85 quam ipse semper secutus est 86 usque quo ad solis ortum applicuit et eum in fonte luteo quiescentem inuenit”. Eidemque tunc iniunximus, ne repertis illic hominibus bonum seu malum inferret.

Nota qualiter Dei precepto dicit et qualiter narracio diuina inducit.

87 Omniaque illis nocenti, ad nos suo facto redditu, malum iniciemus grauisimum, sicut et in omnibus malis. 88 Credentes et benefacientes a nobis uerbum dulcissimum optimamque mercedem accipient. 89 Deinceps sua ductus sapientia, 90 ad solis ascensum illuc peruenit, quo sol super homines ascendit, inter quos nullum obstaculum posuimus. *et cetera.* Azo 29 (Q: 18)

Glossa: Nota de Alejandro in...

Item. Sic igitur lege contempta scientiam a dyabolis licet malis Salomoni bono, id est, quia ipse bene usus est ea, patefactam, prestigiorum, scilicet, artemque magicam, qualis est de diuisione mulieris atque mariti et huiusmodi,

id est, que hanc uim habet ut possit hoc facere et alia multa, quam sui principes in Babillonia, uidelicet, Aroth et Maroth, neminem nisi prius creatore legeque sua neglectis docerent. Illius tamen <in>efficaces, nisi Deo concedente, perscrutantes animarum suarum nocumentum et interitum didicerunt. 103 Quibus commodius atque salubrius esset Deum timere, credere atque sperare.

*Glossa: Hic dicit Salomonem et Iudeos** scientiam habuisse a demonibus

Nota qualiter hac fabula texit dicens: Salomonem a dyabolis malis, quod eciam postea Iudei lege Dei reicta in Babilone didicerunt a duobus, scilicet, malis angelis, Aroth et Maroth. Totum ut ostendat Iudeos semper malos fuisse eoque noblebant suspicere legem eius. Azo 2 (Q: 2).

Item. *Alia fabula stultissima de Moyse cum sua muliere de foco uiso.* Azo 38 (Q. 27)

Item. Alia de eodem Moyse et mancipio. Azo 29.

Item. Alia de VII dormientibus, quasi eorum <historia>.

Item. Alia fabula de rustico et asino, Azo 5.

Item. Et pluribus aliis ut habentur undique per eorum Alchorano.

Similiter et in Doctrina⁴⁸ que est quasi tota fabulosa. Inter alia interrogatus qua iure siue causa uinum in hoc seculo fuisse illicitum, cum in alio ponit licitum. Respondit: Causa sic inquies: Erant enim angeli duo Aroth et Maroth, missi olim a Deo de celis in terra, gubernando et instruendo generi humano, tribus hiis interdictis. Non occiderent, nec iniuste iudicarent, neque uinum biberent. Multo itaque tempore sic habitu, cum noti iudices essent per uniuersum orbem, uenit eis die quodam mulier pre cunctis feminis omnino pulcerima, causam habens aduersus maritum. Que ut parti suae accommodaret, iudices inuitauit ad prandium. Secuntur. Illa satagens conuiuantibus inter epulas et pocula et pocula uini apponit. Adstat ministrans. Offert crebro. Instat ut sumant. Quid plura?

Glossa: De angelis luxuriosis et ebriosis⁴⁹

/fol 62v/ Vicerunt blandicie mulieris. Inebriati poculis in hospitam formosam incaluerunt. Victi accubitum postulant. Spondet condicione, dum alter uerbum doceat per quod ascendeant celos. Alter per quod descendebant. Placet conditio. Cum ergo didicisset eleuata est subito et ascendit celos. Quod cum uideret Deus, explorata causa posuit eam luciferum pulcerimam inter stellas ut fuerat inter feminas. Illis autem in iudicium uocatis, proposuit eis Deus ut eligerent inter penam huius seculi et penam alterius. Elegerunt hanc. Deprensi sunt ergo per chatenas ferreas, demissis capitibus in puteo Bebil usque in diem iudicii. *Huius etenim causa uinum est hic Abdias illicitum.*

⁴⁸ *Doctrina Machumetis*, 197, 46–47; 198, 1–7.

⁴⁹ *Doctrina Machumetis*, 197, 41; 198, 2.

Glossa: De carnibus porcinis qualiter inlicite

Item. Quare prohibuit Deus carnes porcinas. Respondit: Dum enim rogaretur Yhesus Christus a discipulis ut modum Arche Noe, habitumque superstitis in ea generis humani exponeret, tacitus rogantes audiens, formulam ex luto inter manus suas confectam. iecit humi, et ait: Surge in nomine patris mei. Et surrexit homo canus. Cui Christus, Tu quis es? Respondit: Ego Iapheth filius Noe. Cui Iesus: Itane canus mortuus es? Respondit: Nequaquam. Sed in hac ipsa hora, putans me ad diem iudicii surgere, metu canus effectus sum. Praecepit ergo Ihesus, ut omnem istoriam Arche discipulis rogantibus exponeret. Tunc ille rem omnem a primordio narrans ordine peruenit ad locum. Vbi cum domus secessus, inquit: pondere egestionis Archam inclinaret, timuimus ualde. Consuluit itaque pater Deum. Cui Dominus: Adduch, inquit, elephantem, et uerte posteriora eius super locum. Et fecit. Ubi ergo Elephas fimum suum hominum egestioni iniecit, surrexit sus grandis.⁵⁰ Et ideo causa huius tamquam animal innumendum uitandum est. Et cetera per totum fabulosa.

Bibliography

- Bartolomei Romagnoli, Alessandra. “Infedeli, ebrei ed eretici: tipologia degli sclusi nella predicazione di san Giacomo della Marca,” in *San Giacomo della Marca e l’altra Europa, Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale* (secc. XIII-XV), edited by Fulvia Serpico, 157–178. Firenze: SISMEL, 2007.
- Bibliander, Theodor. *Machumetis Saracenorum priincipis, eiusque sucssorum vitae, doctrina ac ipse Alcoran: Opere et studio Theodori Bibliandri*. Basel, 1543.
- Burman, Thomas E. *Reading the Qur'an in Latin Christendom, 1140–1560*. Philadelphia: U. Pennsylvania, 1997.
- Galamb, György. “In ultimis christianorum finibus. Due osservanti italiani nell’Europa Centrale e nell’area balcanica,” in *San Giacomo della Marca e l’altra Europa, Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale* (secc. XIII-XV), edited by Fulvia Serpico, 11–28. Firenze: SISMEL, 2007.
- Gattucci, Adriano. “Papa Piccolomini e il ‘dotto’ frate Giacomo della Marca,” in *Studi latini in ricordo di Rita Cappelletto*, edited by Settimio Lanciotti et al.. 207–24 Urbino: Quattro venti, 1996.
- González Muñoz, Fernando. “Latin Texts on Islam in a Manuscript at Yale University,” in *Propaganda and (un)covered identities in treatises and sermons: Christians, Jews, and Muslims in the premodern Mediterranean*, edited by Cándida Ferrero Hernández – Linda G. Jones, 23–40. Bellaterra: UAB, 2020.
- Kritzeck, James. *Peter the Venerable and Islam*. New Jersey: Princeton U. Press, 1964.

50 *Doctrina Machumetis*, 197, 15–26.

- Jacobus de Marchia, Sermones dominicales.* I-III. Introduzione, testo e note a cura di R. Lioi. Falconara Marittima: Biblioteca Francescana, 1978.
- Lasić, Dyonisius. "Le *Tabulae librorum* della libreria di S. Giacomo della Marca," in *Picenum Seraphicum* VIII (1971): 13–41.
- Loggi, Saturnino. *I Codici della Libreria di S. Giacomo della Marca nel Museo Civico di Monteprandone*. Regione Marche: Comune di Monteprandone, 2000.
- Martínez Gázquez, José. "Glossae ad *ALCORANUS LATINUM* Roberti Ketenensis translatoris, fortasse a Petro Pictauense redactae: An Edition of the Glosses to the Latin Qur'an in BNF MS Arsenal 1162." *Medieval Encounters* 21 (2015): 81–120.
- Martínez Gázquez, José. "El Corán y Nicolás de Cusa, Giacomo della Marca y Carlo Castorano," in *Francesco d'Assisi e al-Malik al-Kamil. L'icona del dialogo tra storia e attualità*. a cura di Giuseppe Buffon e Sara Muzzi, 247–256. Milano, Edizioni Terra Santa e Edizioni Antonianum, 2020.
- Pellegrini, Luigi. "Conclusioni," in *San Giacomo della Marca e l'altra Europa, Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale* (secc. XIII-XV), edited by Fulvia Serpico, 265–274. Firenze: SISMEL, 2007.
- Serpico, Fulvia. "L'Oriente" nei codici di San Giacomo della Marca," in *San Giacomo della Marca e l'altra Europa, Crociata, martirio e predicazione nel Mediterraneo Orientale* (secc. XIII-XV), edited by Fulvia Serpico, 135–155. Firenze: SISMEL, 2007.

